

**Pracovní migrace
a systémy
sociálního
zabezpečení:**

Německo

Björn Jungius

Björn Jungius
@

Tato publikace je jedním z výsledků projektu Multikulturního centra Praha Flexi-In-Security. Projekt Flexi-In-Security získal podporu programu Evropského společenství pro zaměstnanost a sociální solidaritu – PROGRESS (2007–2013). Jde o program v gesci Generálního ředitelství Evropské komise pro zaměstnanost, sociální věci a sociální začleňování (dříve GR pro zaměstnanost, sociální věci a rovné příležitosti, pozn. překl.) a byl zřízen, aby finančně podporoval zavádění cílů Evropské unie v oblasti zaměstnanosti a sociálních věcí, tak jak jsou ustaveny v Sociální agendě. Tím má v těchto oblastech přispět k dosažení cílů Lisabonské strategie. Celkem sedmiletý program je zaměřený na všechny aktéry, kteří mohou pomoci při formování vhodné a efektivní politiky týkající se pracovněprávních a sociálněprávních předpisů a vztahů v dvaceti sedmi zemích EU, ESVO/EHP a kandidátských i potenciálních kandidátských státech EU.

Cílem programu PROGRESS je posílit přínos EU k podpoře angažovanosti členských zemí.

PROGRESS bude nápomocný v:

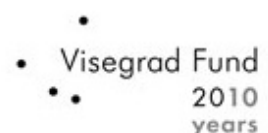
- poskytování analýz a konzultací v oblastech, jimž se PROGRESS věnuje;
- monitorování a podávání zpráv o implementaci právních předpisů a politiky EU v oblastech, jimiž se PROGRESS zabývá;
- podpoře přenášení politik, zkušeností a vzájemné pomoci mezi členskými státy s ohledem na cíle a priority EU; a
- předávání pohledů zúčastněných subjektů a společnosti jako celku.

Informace obsažené v této publikaci nutně neodrážejí postoj nebo názor Evropské komise.

Hlavní sponzoři:

Ministerstvo zahraničních věcí
České republiky

Shrnutí

Vzhledem k tomu, že tato zpráva vznikla v rámci projektu *Flexi-In-Security*, jehož náplní je zhodnotit dopad finanční krize v roce 2008 na komunity migrantů v různých evropských státech, záměrem zprávy je především přiblížit některé základní obecné informace o „případu Německa“ neněmeckým čtenářům.¹ Jde tedy o to, umožnit srovnání „pokrizové“ situace migrantů v Německu se situací v jiných evropských státech. Toho se autor snaží dosáhnout podrobným popisem německých specifík a zvláštností. Ve zprávě tedy nejdříve přibližuje historii migrace v Německu, protože zmíněná specifika a zvláštnosti lze vysvětlit pouze z této historické perspektivy. Poté následují obecné informace o integraci migrantů na německém trhu práce před nástupem krize a přehled hlavních předpisů regulujících přístup na německý trh práce a přístup migrantů k sociálním dávkám. Závěrečná kapitola popisuje dopad krize na německé hospodářství a uzavírají ji doporučení, jak situaci migrantů na německém trhu práce zlepšit.

Hlavním argumentem v této zprávě je, že krize v zaměstnávání migrantů v Německu existovala již před nástupem finanční krize v roce 2008.

O autorovi: Björn Jungius je politologem.

¹ Proto jsem se snažil používat zdroje, které jsou dostupné na internetu, a mají tak k nim přístup i čtenáři z jiných zemí. Většina těchto textů však je v němčině.

Stručný úvod

Poválečná migrace do (západního) Německa začala v 50. letech 20. století, kdy bylo vzhledem k nebyvalému hospodářskému rozmachu nutné najímat smluvní pracovníky ze zahraničí. Spolu s přílivem tzv. *Aussiedler* (vystěhovalců) a žadatelů o azyl, který nebyl motivován ekonomicky, ale historicky nebo politicky a vrcholil koncem 80. a začátkem 90. let, se charakter země natrvalo proměnil a Německo se jazykem migračních studií stalo „přijímající zemí“.¹ Situace se změnila, což však političtí představitelé celá desetiletí ignorovali nebo popírali. Skutečnost začali brát na vědomí a legislativně řešit až v roce 2000, kdy koalice sociálních demokratů a zelených provedla reformu zákona o občanství. Tato reforma spolu s řetězem událostí, které souvisely s německou populací migrantů – například šok z výsledků hodnocení PISA, které poukázalo na špatné školní výsledky řady dětí migrantů a na nedostatky německého školství, případy vražd mladých žen tureckého původu „ze cti“ nebo teroristická činnost mladých islamistů narozených v Německu – nakonec vedly k rozsáhlé „debatě o integraci“, která stále probíhá.² Začíná se poukazovat na některé problémy, jejichž příčiny často souvisejí s dřívějším předstíráním, že migrace neexistuje, a v některých oblastech, především ve školství, byly zahájeny reformy.

Pokud jde o nově příchozí, má se všeobecně zato, že Německo z demografických i ekonomických důvodů větší příliv nových migrantů nutně potřebuje. Politické reakce na tuto skutečnost však jsou poněkud schizofrenní. Na jednu stranu všichni chápou, že úbytek a stárnutí německé populace spolu se stále větším nedostatkem kvalifikované pracovní síly představuje vážnou hrozbu pro německý důchodový systém a hospodářskou budoucnost země. Proto se v některých oborech objevují snahy podpořit přistěhovalectví, například přilákat „vysoce kvalifikovanou“ pracovní sílu ze zahraničí. Na druhou stranu však Německo zároveň migraci znesnadnilo a přísně omezilo přístup cizinců na svůj trh práce vytvořením různých překážek, aby svůj trh před nově příchozími „ochránilo“. Tato protichůdná logika však v praxi nefunguje. Vysoce kvalifikovaní pracovníci dávají před Německem přednost jiným zemím a kvůli tomu, že Německo zamezilo přístupu pracovní síly např. z nových členských států EU ze střední a východní Evropy, se nedostavily pozitivní účinky tohoto druhu pracovní migrace, které lze pozorovat ve státech EU, jež nevyužily přechodná období.³

Paradoxně tak Německo sice v posledním desetiletí přijalo skutečnost, že k migraci dochází, a začalo situaci řešit, ale zároveň udělalo hodně proto, aby příliv nových přistěhovalců omezilo. Tento restriktivní trend v migrační politice začal již v roce 1993 reformou předpisů v oblasti politického azylu⁴ a pokračoval novým zákonem o přistěhovalectví z roku 2005 a jeho novelou z roku 2007. V dnešní době jsou německé hranice prakticky „uzavřené“. Z důvodu nedávných legislativních změn je čistá migrace do Německa – která od poloviny 90. let 20. století klesala – od přelomu století v podstatě nulová. V roce 2008 byla bilance poprvé od sjednocení Německa dokonce záporná.⁵

¹ Dobrý anglicky psaný přehled situace migrantů v Německu, který se věnuje i nedávným legislativním reformám, najdete v textu *Veysela Öczana Country Profile Germany*, který je k dispozici online na adrese: focus-migration.hwwi.de/Germany.1509.0.html?&L=1

² Viz Öczan.

³ Pozitivní účinky pracovní migrace v kontextu rozšiřování EU směrem na východ viz Timo Baas, Herbert Brückner, Andreas Hauptmann, *EU-Osterweiterung. Positive Effekte durch Arbeitsmigration*, IAB-Kurzbericht 9/2009, dostupné online na adrese: doku.iab.de/kurzber/2009/kb0909.pdf

⁴ Ačkoli je právo na azyl stále ústavním právem, změnou článku 16a německé ústavy v roce 1993 byly možnosti jak získat v Německu azyl výrazně omezeny. Nejdůležitější změnou je, že osoby, které chtějí získat azyl a na území Německa vstupují přes členský stát EU nebo tzv. „bezpečnou třetí zemi“, nemohou v Německu o azyl požádat. V důsledku toho rapidně poklesl počet žádostí. Podle úřadu Bundesamt für Migration und Flüchtlinge bylo v roce 2009 podáno 27 649 nových žádostí. Z 28 816 rozhodnutí, která byla v tomto roce vydána, získalo 8115 osob status uprchlíka (podle článku 16a a ochrana před vyhoštěním podle § 60 odst. 1 zákona o pobytu), což představuje pouhých 28,2 % úspěšných žádostí. Viz www.proasyl.de/de/themen/zahlen-und-fakten/

⁵ V roce 2008 přišlo do země 682 146 osob, zatímco 737 889 ji opustilo, takže bilance činí minus 55 743 osob. Bilance byla záporná také v roce 2009, kdy ze země odešlo 734 000 osob a přišlo 721 000, což činí minus 13 000 osob.

Zároveň Německo po celá desetiletí nedělalo nic pro to, aby aktivovalo a využilo stávající potenciál populace migrantů, která zde pobývá. Jak je doloženo dále, vedlo to k situaci, kdy migranti bez ohledu na původ mají obecně slabší a zranitelnější pozici na trhu práce. V důsledku toho hrozí lidem přistěhovaleckého původu vyšší riziko nezaměstnanosti a nejistých pracovních poměrů než jejich německým spoluobčanům. Integrace migrantů na pracovním trhu tak byla problematická již před nástupem finanční krize na podzim roku 2008.

Rychlý pohled do statistik

K 31. srpnu 2009 žilo v Německu oficiálně 81,8 milionu obyvatel. Z toho bylo více než 16 milionů lidí *přistěhovaleckého původu*, což představuje 19,6 % celkové populace. Mezi obyvateli mladšími 25 let je podíl osob přistěhovaleckého původu ještě vyšší – dosahuje 28 %.¹

Pojem „osoby přistěhovaleckého původu“ byl do německých statistik zaveden v roce 2005. Odráží snahu úřadů vymezit stále se rozrůstající skupinu osob, které mají německé občanství, ale lze je z právního či osobního hlediska nějakým způsobem spojovat s jiným původem než německým. Do této skupiny patří „naturalizovaní Němci“, prominentní skupina tzv. *Aussidler* a od zavedení zásady *ius soli* v roce 2000 také stále častěji děti, které se v Německu narodily rodičům s jiným než německým občanstvím. Protože oficiální statistiky rozlišují pouze mezi německými občany a *Ausländer* (občany jiných států), nebylo dříve možné tyto osoby v souvislosti s migračními procesy identifikovat.² Pokud vezmeme v úvahu, že v srpnu 2010 čítala skupina občanů jiných zemí než Německa 7,15 milionu osob³, pak v Německu v současné době žije přibližně 8,85 milionu německých občanů, jejichž životní příběh (či historie) nějak souvisí s migrací.

Ve statistikách samozřejmě chybí skupina nezákonných migrantů, kteří nikdy nebyli přihlášení na německých úřadech. Neoficiální odhady počtu nezákonných migrantů v Německu se pohybují mezi půl milionem a milionem osob.⁴

Základní informace: migranti na německém trhu práce

V roce 2009 byla v Německu průměrná nezaměstnanost 8,2 %, tedy mírně vyšší než v předkrizovém roce 2008, kdy byl roční průměr 7,8 %. V porovnání s obdobím recese v letech 2000–2005 však byla nezaměstnanost v roce 2009 stále výrazně nižší (v roce 2005 Německo zaznamenalo nejvyšší nezaměstnanost v novém tisíciletí – 11,7 %). Některé z důvodů, proč měla finanční krize na celkovou nezaměstnanost relativně malý dopad – i když zároveň dramaticky ovlivnila hospodářské výsledky – budou popsány dále. Prozatím stačí uvést, že nezaměstnanost cizinců je v posledních letech v porovnání s německými občany dvojnásobná. Po krizi se tento trend ještě prohloubil – dnes je nezaměstnaných mezi cizinci více než dvojnásobek. V dubnu 2009

Údaje podle Statistisches Bundesamt, citováno na www.migration-info.de/mub_artikel.php?Id=100602

¹ 8. Bericht der Beauftragten der Bundesregierung für Migration, Flüchtlinge und Integration über die Lage der Ausländerinnen und Ausländer in Deutschland, 2010, p. 154, dostupné z: www.bundesregierung.de/Content/DE/___Anlagen/2010/2010-07-07-langfassung-lagebericht-ib,property=publicationFile.pdf

² Při sčítání malého vzorku populace tak statistici v posledních letech kladou otázky, které mají zjistit „původ“ osoby, tj. zda se v Německu narodila, získala německé občanství naturalizací, jaké občanství měla dříve, jaké občanství mají její rodiče apod.

³ Statistisches Bundesamt, Bevölkerungsforschung, 31. srpna 2010.

⁴ Oficiální informace o nelegálních přistěhovalcích viz: Bundesministerium des Innern, Illegal aufhältige Migranten in Deutschland. Datenlage, Rechtslage, Handlungsoptionen, 2007.

bylo nezaměstnaných cizinců 17 %, což odpovídá celkovému počtu 540 000 osob,¹ oproti 7,8 % Němců. V listopadu 2010, kdy již nějakou dobu probíhalo hospodářské oživení, bylo stále nezaměstnaných 14,6 % cizinců oproti 6,3 % Němců. Situaci migrantů na trhu práce, která je obecně problematická, neodráží jen míra nezaměstnanosti, ale také kvalita pracovních poměrů: migranti jsou málo zastoupeni na vedoucích pozicích, ve veřejném sektoru a obecně ve všech profesích s dobrou kariérou nebo vysokými platy.²

S vysokou nezaměstnaností se pojí také vysoký podíl osob, které jsou bez práce déle než rok. Z lidí, kteří pobírali podporu od státu v podobě tzv. „základního zabezpečení pro nezaměstnané“ (ALG II), byla přistěhovaleckého původu více než čtvrtina (28,6 %). Podíl příjemců dávky ALG II byl nejvyšší mezi migranty ze států střední a východní Evropy včetně *Aussiedler* (téměř 50 %) a z Turecka (téměř 25 %). Vzhledem k rozmístění migrantů na německém území lze předpokládat, že v některých velkých západoněmeckých městech je podíl příjemců ALG II s přistěhovaleckým původem pravděpodobně vyšší než 50 %.³

Jaké jsou pro to důvody? Příčin krize zaměstnanosti migrantů v Německu je několik. Za hlavní příčinu nicméně můžeme označit *problém s kvalifikací a uznáváním kvalifikace*. Podle oficiálních statistik nemá přibližně 50 % migrantů v Německu žádnou profesní kvalifikaci.⁴ Ačkoli lze tento fakt částečně přičíst historickým souvislostem migrace do Německa („modré límečky“ a manuální pracovní síla, slučování rodin, kde ženy bývají tradičně v domácnosti), nevysvětluje to nedostatky ve vzdělání dětí z druhé generace. V této oblasti německý vzdělávací systém zjevně v minulosti selhal. Tradičně velmi selektivní tříúrovňový školský systém strukturně diskriminuje děti ze sociálně slabšího prostředí (což je případ mnoha dětí migrantů) tím, že vyděluje méně úspěšné žáky již v raném věku. Kromě toho učitelé nezohledňují zvláštní potřeby dětí přistěhovaleckého původu.⁵

Vedle nedostatečné profesní kvalifikace je dalším problémem, se kterým se migranti na trhu práce potýkají, uznávání kvalifikace získané v zahraničí. Většina zahraničních kvalifikací není v Německu uznávána. Vzhledem k tomu, že neuznané vzdělání je formálně bezcenné, nemají migranti, kterým nebyla kvalifikace uznána, šanci na dobré pracovní uplatnění. Profesní kvalifikaci, která jim v Německu nebyla uznána, má přibližně třetina nezaměstnaných *Aussiedler* a téměř polovina migrantů ze zemí střední a východní Evropy, kteří pobírají ALG II. Pracovní centra, která mají za úkol vracet příjemce ALG II na trh práce, vedou tyto migranty jako osoby „bez vzdělání“, takže jim nenabízejí pracovní pozice, na které by se svými schopnostmi jinak hodili. Lidé, kterým není uznána profesní kvalifikace nebo praxe, pak buď práci nenajdou, nebo jsou nuceni přijmout práci méně kvalifikovanou.

Dalším aspektem „uznávání“, který hraje roli v tom, jaké vyhlídky mají migranti na trhu práce, je neoficiální diskriminace. Děti migrantů narozené v Německu, které ve škole dobře prospívají a dosáhnou vyššího vzdělání, se poté na trhu práce často setkávají s diskriminací. Z různých studií vyplývá, že uchazeči o zaměstnání s přistěhovaleckým původem musejí průměrně rozeslat čtyřikrát

¹ Viz Jürgen Grosche, *Krise trifft Migranten härter*, Clavis 2/2009, s. 10, dostupné online z: www.content-zwh.de/intqua/fileadmin/user_upload/pdf/clavis/clavis_2009_02.pdf

² Viz Deutscher Verein für öffentliche und private Fürsorge e.V., *Erste Empfehlungen zur Verbesserung der Erwerbssituation von Menschen mit Migrationshintergrund*, 2010, s. 1. Tento článek, který rozhodně zasluhuje pozornost, je k dispozici online na adrese: einwanderer.net/fileadmin/downloads/sgb_II/DV_22-09_erwerbsintegration.pdf.

³ Martin Brüssig / Matthias Knuth, *Zugewanderte und ihre Nachkommen in Hartz IV*, *ApuZ*, 48/2010, s. 3. Dostupné online z: www.bpb.de/publikationen/U1XAJ9,0,Zugewanderte_und_ihre_Nachkommen_in_Hartz_IV.html

⁴ Viz Martin Brüssig / Vera Dittmar / Matthias Knuth, *Verschenkte Potenziale*, *IAQ Report 08/2009*, s. 6. Dostupné online z: www.iaq.uni-due.de/iaq-report/2009/report2009-08.pdf

⁵ Program OECD pro mezinárodní hodnocení studentů v roce 2000 zjistil, že v žádné ze zemí, které se hodnocení účastnily, nebyla korelace mezi sociální situací a špatnými školními výsledky tak vysoká jako v Německu. Viz www.mpib-berlin.mpg.de/Pisa/PISA_im_Ueberblick.pdf, s. 14.

více žádostí než „etniční Němci“. Perspektivu uchazečů o zaměstnání s přistěhovaleckým původem navíc negativně ovlivňuje i to, že nemají přístup k sítím, kde pracovní nabídky vznikají – tím spíš, že v Německu je každá třetí pracovní pozice obsazena na základě „osobních konexí“.¹

Zaměstnávání na dobu určitou

Kromě toho, že nízká profesní kvalifikace zvyšuje riziko nezaměstnanosti, nutí také člověka k práci ve špatně placených odvětvích a k navazování nejistých pracovních poměrů. Nedávná deregulace německého trhu práce (v kombinaci s reorganizací systému sociálního zabezpečení) zásadním způsobem přispěla k tvorbě právě tohoto druhu pracovních míst a poměrů, přičemž rozhodující úlohu hrála liberalizace zaměstnávání na dobu určitou v roce 2004. Zaměstnavatelé tuto liberalizaci nadšeně uvítali. To, jak atraktivní je zaměstnávání na dobu určitou pro firmy, asi nejlépe dokládá jeho prudký nárůst v prvních letech po liberalizaci a snaha zaměstnavatelů – zřejmě nejmarkantnější byl případ řetězce drogerií *Schlecker* – nahradit všechny stálé zaměstnance zaměstnanci na dobu určitou.

Pro zaměstnance má práce na dobu určitou řadu nevýhod, například krátkodobé pracovní smlouvy, chybějící ochranu před propuštěním a nižší mzdu. Německý odborový svaz DGB zjistil, že průměrný pracovník na dobu určitou v Německu vydělává o 29 % méně než stálý zaměstnanec, přičemž v průmyslových odvětvích jsou mzdy v porovnání se stálými zaměstnanci obzvláště nízké.² Agentury, které zaměstnání na dobu určitou zprostředkovávají, nedodržují právní předpisy, například výplatu nemocenského.³ Dalším faktorem jsou neustálé obavy o profesní budoucnost – podle *Bundesagentur für Arbeit* trvá přibližně 50 % pracovních poměrů na dobu určitou méně než tři měsíce.

Významnou část skupiny pracovníků na dobu určitou tvoří cizinci a lidé přistěhovaleckého původu. V roce 2007 se podíl migrantů mezi všemi pracovníky na dobu určitou odhadoval na 14 % a jejich počet podle odhadů stoupá.⁴ Oblast práce na dobu určitou byla také nejvíce zasažena ekonomickou krizí. Od června 2008 do června 2009 se počet pracovníků na dobu určitou snížil téměř o 40 %, přičemž začátkem roku 2009 klesl přibližně na půl milionu.⁵ S ekonomickým oživením se jejich počet opět rychle zvyšuje. V roce 2010 byl zaznamenán 40% nárůst a nyní již těchto pracovníků může být až milion, což je nejvíce v historii.⁶

Téměř zázračný nárůst zaměstnanosti v roce 2010, oslavovaný jako „*Jobwunder*“, tedy přímo souvisí s opětovným rozmachem zaměstnávání na dobu určitou. Výmluvným příkladem je situace ve třiceti velkých německých firmách zařazených na burzovní index DAX. Zaměstnávání na dobu určitou se tu rozmáhá, zatímco standardní zaměstnávání se omezuje. Výrobce automobilů BMW například v posledních třech letech zredukoval 10 000 pracovních pozic na plný úvazek a zároveň najal 3000 pracovníků na dobu určitou. Jedna velká agentura zprostředkující zaměstnání na dobu

¹ Viz Janna Lena Degener, *Migranten auf dem Arbeitsmarkt*, arbeitsmarkt 13/2010. Dostupné online z: www.wilabonn.de/BIKU_2010_13_Migranten_auf_dem_Arbeitsmarkt.pdf

² Viz *Berliner Zeitung*, *Der Reiz der Leiharbeit*, 18.01.2011. V článku se uvádí, že průměrná měsíční mzda zaměstnance na dobu určitou, který pracuje na plný úvazek (včetně příplatků) je 1393 eur. To je, jak se v článku uvádí, „překvapivě málo, zvláště vezmeme-li v úvahu, že řada zaměstnanců na dobu určitou pracuje v průmyslu, kde jsou mzdy stálých zaměstnanců více než dvojnásobné.“

³ Viz www.arbeitsrecht.de/aus-der-arbeitswelt/kurz-notiert/2010/07/07/zeitarbeitsfirmen-missachten-gesetzliche-vorschriften.php

⁴ Viz IG Metall, *IGMigration, Prekäre Beschäftigung und Migration*, 2007, s. 4. Tento článek je k dispozici online na adrese:

www.igmetall.de/cps/rde/xbcr/SID-0A456501-44A495CC/internet/igmigra-ausgabe-09-07_0030118.pdf

⁵ Podle odhadů DGB klesl za rok počet pracovníků na dobu neurčitou z 794 300 na 490 000, tedy o 38,3 %. Viz *Deutscher Gewerkschaftsbund*, *Leiharbeit in Deutschland. Fünf Jahre nach der Deregulierung*, 2009, s.3.

⁶ *Berliner Zeitung*, 8.1.2010, s.12.

určitou, jako je např. Randstad, přitom v Německu zaměstnává tolik lidí (50 000) jako chemický gigant BASF.¹

Zaměstnávání načerno

Práce migrantů může mít i podobu, která dosud nebyla zmíněna, a to různé formy práce načerno (*Schwarzarbeit*). Jedná se pochopitelně o nejriskantnější pracovní poměry, kde není zaručena žádná formální ochrana, pracovníci jsou zcela závislí na zaměstnavateli a jsou v různé míře využíváni a zneužíváni. Typickým odvětvím, které migranty načerno zaměstnává, je stavebnictví a navazující práce, pečovatelské a úklid v soukromých domácnostech a sexuální průmysl.²

Práce načerno je podle odhadů velice rozšířená. Kolínský institut IW odhaduje, že 95 % všech pomocníků v domácnosti pracuje v Německu načerno, přičemž jejich služeb využívají asi čtyři miliony německých domácností.³ „*Schwarzarbeit*“ je vedle zaměstnávání na dobu určitou zřejmě další oblastí ekonomické činnosti, kterou finanční krize postihla, i když jiným způsobem. Zatímco zaměstnávání na dobu určitou se výrazně omezilo, objem zaměstnávání načerno se podle odhadů v důsledku krize zvýšil. Odhadovaný nárůst za rok 2010 činí 2 % a nezákonným zaměstnáváním se podle odhadů vytvořilo až 14,65 % HNP. Hospodářský výsledek práce načerno je však sporný – kritici namítají, že tyto odhady nejsou vědecky podloženy a údaje o hospodářském výsledku nelegálního zaměstnávání jsou silně nadhodnocené.

Na závěr tohoto stručného úvodu dodejme, že nezaměstnanost i špatně placená a nejistá pracovní místa mají jeden důležitý důsledek: zvyšují riziko chudoby. Toto riziko je tak mezi migranty výrazně vyšší než mezi „etnickými“ Němci. V roce 2008 žilo pod celostátně stanovenou hranicí chudoby 26,3 % lidí přistěhovaleckého původu⁴, což je každý čtvrtý.

Hlavní komunity migrantů – stručný přehled

Historie migrace do Německa (a německá historie) měla velký vliv na rozmístění migrantů na území německého státu. Jednak žije nepoměrně více migrantů ve velkých městech a městských aglomeracích a jednak je koncentrace migrantů vysoká ve spolkových zemích, které historicky patřily k bývalému Západnímu Německu včetně Západního Berlína.⁵ Na to by se při čtení následujícího stručného přehledu o situaci tří nejpočetnějších skupin migrantů v Německu nemělo zapomínat. Těmito třemi skupinami jsou Turci, skupina vystěhovalců neboli *Aussidler* a migranti

¹ Více informací viz Handelsblatt, 8.02.2011. www.handelsblatt.com/unternehmen/industrie/die-traurige-wahrheit-hinter-dem-jobwunder/3826208.html?p3826208=all

² Podle odhadů je 60–75 % z odhadovaných 400 000 žen (a mužů) zaměstnaných v sexuálním průmyslu přistěhovaleckého původu. Podrobné informace najdete na stránkách tampep.eu/

³ Viz ZEIT, 18.01.2011.

⁴ 8. Bericht, s. 222. Údaje byly získány sčítáním malého vzorku obyvatelstva. Podle tohoto sčítání byl podíl „etnických“ Němců 11,8 %.

⁵ Nejvyšší podíl osob přistěhovaleckého původu – ve všech případech přes 20 % – žije ve třech městských státech Hamburku (26,3 %), Brémách (25,6 %) a Berlíně (23,8 %) a ve spolkových zemích Bádensku-Württembersku (25,3 %), Hesensku (24,1 %) a Severním Porýní-Vestfálsku (23,4 %). Počet migrantů v pěti „nových“ spolkových zemích (které byly do roku 1990 součástí NDR) je v porovnání výrazně nižší: v těchto zemích tvoří osoby s přistěhovaleckým původem průměrně 4,8 % obyvatelstva. Při posuzování integrace migrantů na trhu práce je důležité brát v úvahu také regionální rozdíly a rozmístění. Rozdíly v hospodářské struktuře a výsledcích jednotlivých spolkových zemí se odrážejí v celkové situaci v oblasti zaměstnanosti, která pochopitelně ovlivňuje také postavení migrantů/cizinců na trhu práce. Situace v deindustrializovaném městském státě, jako je Berlín, kde byla v roce 2008 průměrná míra nezaměstnanosti 16,1 % (mezi Němci 14,1 %, mezi cizinci 25,9 %), se tak značně liší od hospodářsky prosperujících spolkových zemí jako Bádensko-Württembersko, kde byla míra nezaměstnanosti 4,1 %. Viz http://statistik.arbeitsagentur.de/nn_4236/Statischer-Content/Statistische-Analysen/Analyse-in-Grafiken/Arbeitsmarkt-nach-Regionen/Karten.html, 08.11.2010

z Polska. Kromě toho text stručně pojednává o případu migrantů z Rumunska a Bulharska, protože občané těchto dvou států patří po rozšíření EU v roce 2007 k nejrychleji rostoucím skupinám „nově příchozích“.

Tento výběr je motivován snahou popsat početně nejvýznamnější skupiny migrantů v Německu. Zároveň umožní pochopit některé aspekty historie migrace do poválečného Německa, její rozmanitost a také určité změny v migračních vzorcích, k nimž došlo v posledních pěti desetiletích. Jak dále uvidíme, hlavní milníky v historii migrace do Německa představují léta hospodářského rozmachu (1955–1973), kdy do Západního Německa přicházela první generace „*gastarbeiterů*“, a dále konec 80. a počátek 90. let 20. století, přičemž nejvýznamnějším mezníkem byl rok 1989 a rozpad východního bloku.

Jak bylo zmíněno výše, kvůli postupnému vytváření překážek migraci do Německa je migrační bilance v současné době záporná. Nejrychleji se rozrůstající skupinu migrantů do země tak tvoří výše uvedení občané nejnovějších členských států EU, kterým nelze v příchodu bránit, protože mají právo volného pohybu.

Turci

První skupinou migrantů, která se člověku v souvislosti s Německem vybaví, jsou samozřejmě Turci. A komunita osob tureckého původu, která má přibližně 2,5 milionu členů, také skutečně patří k největším přistěhovaleckým komunitám v zemi. Většina z nich (více než 66 %) jsou *turečtí občané*, kteří mají v Německu trvalý nebo přechodný pobyt.¹ Těch, kteří mají německé občanství, je výrazně méně. V květnu 2008 německé ministerstvo zahraničí odhadlo, že turecký původ má přibližně 700 000 německých občanů. Patří k nim děti migrantů, které získaly občanství podle zásady *ius soli*, a „naturalizovaní“ Němci. 76,9 % tureckých občanů žijících v Německu se narodilo v zahraničí, což odráží dvě hlavní podoby turecké migrace do Německa: příchod dělníků první generace a slučování rodin.

Migrace Turků do (Spolkové republiky) Německa začala oficiálně v roce 1961, kdy SRN a Turecko podepsaly dohodu o najímání tureckých dělníků. SRN předtím podobnou dohodu uzavřela také s Itálií (v roce 1955), Španělskem a Řeckem (1960) a později s Jugoslávií (1969). Důvod pro uzavření těchto dohod byl nasnadě: německé poválečné hospodářství zažívalo nebývalý rozmach a německá ekonomika trpěla obrovským nedostatkem pracovní síly.² Cílem politiky najímání zahraniční pracovní síly bylo najít rychlé řešení ekonomického problému. Přibližně 80 % z původních smluvních dělníků pocházelo odjinud než z Istanbulu,³ většinou ze střední, východní a jižní Anatolie. V Německu většinou pracovali pro velké firmy zpracovávající železo a další kovy, v dolech, ve stavebnictví, v automobilovém průmyslu apod.

Turecká pracovní migrace byla zpočátku vnímána jako dočasná, a to jak německou stranou, tak oficiálními tureckými místy. Také sami „*gastarbeiteri*“ chtěli v Německu zůstat jen omezenou dobu a věřili, že až si po několika letech vydělají dost peněz, vrátí se domů do Turecka, kde je budou

¹ K 31. prosinci 2009 bylo v Německu přihlášeno 1 658 083 osob s tureckým občanstvím.

² Postavením berlínské zdi v roce 1961 se zastavil příliv východoněmeckých dělníků do Západního Německa, což mělo pro západoněmecký trh práce hmatatelné důsledky. V roce 1961 bylo registrováno 500 000 volných pracovních míst a jen asi 180 000 nezaměstnaných Němců.

³ Dále viz DOMiT, Zur Geschichte der Arbeitsmigration aus der Türkei. Materialsammlung, Köln 2000. Nábor probíhal ve zkratce takto: německé firmy oznámily zahraniční pobožce německého úřadu práce v Istanbulu, že potřebují dělníky. Tato pobožka zorganizovala nábor a umístování tureckých pracovníků podle zvláštního katalogu kritérií. Protože bylo zájemců o hodně více než volných míst, mohl si *Verbindungsstelle* pohodlně vybírat podle svých představ a preferencí. Pracovní migranti se původně měli po dvou letech střídát, ale od této myšlenky se brzy upustilo, protože německé firmy nechtěly měnit již zkušené pracovníky za nekvalifikované nováčky. Od roku 1961 do roku 1973 se asi polovina „*gastarbeiterů*“ vrátila do Turecka. Viz DOMiT.

investovat. Přibližně polovina smluvních dělníků se však z různých důvodů rozhodla v SRN zůstat mnohem déle, než se původně předpokládalo.

V roce 1973 po ropné krizi a hospodářské recesi – první v poválečných německých dějinách – Západní Německo aktivní nábor zahraničních pracovníků zastavilo a tato situace trvá dodnes. Po tomto rozhodnutí se podoba turecké migrace do Německa podstatně změnila. Zatímco v první vlně přicházeli za prací převážně muži, nyní se tato „první generace mužů“ rozhodla přivést do Německa své rodiny, což bylo právně možné na základě zásady slučování rodin¹ – a svůj pobyt v Německu začali plánovat nikoli jako krátkodobý, ale jako trvalý (nebo alespoň „dlouhodobý“). Během několika let dorazilo do Německa v rámci slučování rodin až 200 000 lidí, mezi nimiž bylo mnoho žen, které neovládaly němčinu a neměly žádnou profesní kvalifikaci. Druhá významná změna nastala, když se tureckým rodičům v Německu začaly rodit děti tzv. „druhé generace“. Poslední velká vlna přistěhovalců z Turecka pak přišla po tureckém vojenském převratu v 80. letech 20. století. Tito migranti často usilovali o azyl a řada z nich byla kurdského původu.

Situace v oblasti zaměstnanosti

Zatímco v první generaci „*gastarbeiterů*“ byla prakticky nulová nezaměstnanost, nynější situaci velkého počtu osob tureckého původu lze obecně označit za problematickou.

Vysoká nezaměstnanost mezi tureckými migranty souvisí s tím, že se dramaticky snížila dostupnost manuální práce v průmyslovém sektoru, který zaměstnával většinu tureckých migrantů první generace. Druhým důvodem je nízká úroveň vzdělání a profesní kvalifikace, která je u Turků nejnižší ze všech skupin migrantů žijících v Německu. To lze vysvětlit specifickou historií turecké migrace. Většina původních „*gastarbeiterů*“, kteří byli najímáni na manuální práci nevyžadující téměř žádnou formální přípravu, pocházela z venkovských oblastí a dosáhla pouze nízké úrovně vzdělání. Kvůli prostředí, z něhož pocházejí, a kvůli nedostatečné jazykové průpravě na pracovišti mají příslušníci této generace dodnes problémy se spisovnou němčinou. Nedostatky ve vzdělání a problémy s němčinou – které mají zásadní význam – byly často předávány další generaci a kvůli strukturálním chybám v německém školském systému se nezmírnily ani ve škole. Nedávno bylo poukázáno na problematickou situaci mládeže žijící v centrech měst, která dostatečně neovládá jazyk, potýká se s problémy ve škole, a má tak omezené nebo nulové vyhlídky získat zaměstnání.

Navzdory okolnostem přesto 42,4 % dětí tureckého původu dosáhne vyššího vzdělání než jejich rodiče.² Jak však bylo zmíněno výše, kvůli neoficiální diskriminaci ze strany zaměstnavatelů a špatnému přístupu k sítím, kde vznikají pracovní nabídky, mimo „etnickou“ komunitu mají kvalifikovaní potomci z druhé nebo třetí generace stále horší pracovní vyhlídky než „etničtí“ Němci.

V posledních pěti letech se prosazuje trend migrace v opačném směru: z Německa do Turecka se stěhuje více lidí tureckého původu než naopak. Zatímco počet nových přistěhovalců klesá, počet odcházejících se nemění. V roce 2008 tak byla migrační bilance záporná – minus 10 147 osob.

Mezi těmi, kdo Německo opouštějí, je, jak se nedávno zjistilo, řada vzdělaných bilingvních lidí, kteří v Turecku hledají lepší ekonomické i osobní uplatnění. Každý rok do Turecka odchází až 20 000 akademiků tureckého původu.³

¹ Viz Faruk Sen, *Türkische Minderheit in Deutschland*, dostupné online z: www.bpb.de/publikationen/7LG87X,0,T%FCrkische_Minderheit_in_Deutschland.html

² Viz Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, *Fortschritte der Integration. Zur Situation der fünf größten in Deutschland lebenden Ausländergruppen*, 2010, s. 221. Dostupné online z: www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Downloads/Infothek/Forschung/Forschungsberichte/fb8-fortschritte-der-integration.pdf?__blob=publicationFile

³ Viz *Berliner Zeitung*, 1.2.2011.

Aussiedler (vystěhovalci)

Pojem *Aussiedler*¹ označuje dvě skupiny „etnických“ Němců (a jejich potomků), kteří do Německa přišli po roce 1945. První z nich jsou bývalí občané předválečného Německa², kteří v roce 1945 zůstali na východní straně linie Odra-Nisa. Druhou skupinu tvoří lidé, kteří historicky patřili k německé menšině žijící ve východní a jihovýchodní Evropě a v Rusku. Osud těchto obyvatel se obecně spojoval s územními změnami a politickými důsledky druhé světové války a jako němečtí váleční uprchlíci a vyhnanci byli právně považováni za rovnoprávné Němcům žijícím na území Západního Německa. Všichni *Aussiedler* jsou vnímáni jako „etničtí“ Němci (*deutsche Volkszugehörige*), a mají tak nárok na německé občanství a přísluší jim všechna občanská práva.

Celkově dnes *Aussiedler* představují mezi osobami s přistěhovaleckým původem početně největší skupinu. V letech 1950–2005 bylo mezi vystěhovalce přesídlené zpět do Německa zařazeno 5 milionů osob. Tuto migraci lze jednoznačně rozdělit do dvou období: před rokem 1989 a po něm.³ Před rokem 1989 přicházeli do (Západního) Německa *Aussiedler* převážně z Polska a Rumunska. Celkem jich byly přibližně 2 miliony, z nichž polovina přišla v několika letech před rokem 1989. Západní Německo tuto migraci aktivně podporovalo, v dobách železné opony však závisela především na dobré vůli států, v nichž německé menšiny žily. Západní Německo vyjednávalo „propustky“ prostřednictvím dvoustranných dohod, např. s komunistickým Polskem nebo Rumunskem, výměnou za štedré finanční půjčky nebo „platby na hlavu“ za každého vystěhovalce.⁴ Vystěhovalci měli na rozdíl od jiných migrantů k dispozici různé podpůrné programy (finanční pomoc, jazykové kurzy apod.), které jim měly usnadnit integraci v Německu.

Po rozpadu východního bloku počet vystěhovalců vracejících se do Německa rapidně vzrostl a vrcholu dosáhl začátkem 90. let, kdy v letech 1991–1995 do Německa přišlo více než 200 000 *Aussiedler*. Naprostá většina nově příchozích nyní pocházela z Ruska a dalších států bývalého Sovětského svazu, například z Kazachstánu. Celkem má v bývalém Sovětském svazu kořeny asi 2,5 milionu vystěhovalců, kteří zde byli kvůli svému německému původu často napadáni a diskriminováni.⁵

Aby se obrovský příliv vystěhovalců po roce 1989 usměrnil, byl v červnu 1990 vydán nový zákon, kterým se pro jejich vstup do země zavedl úřední postup. Každý potenciální navrátilce musel ve své zemi původu požádat o uznání statusu tzv. *Spätaussiedler*. Žádost musel schválit Spolkový správní úřad. S přijetím zákona o regulaci následků války (*Kriegsfolgenbereinigungsgesetz*) v roce 1993 byla zavedena další omezení, z nichž nejdůležitější byl předpoklad, že diskriminací z důvodu národnosti trpěli pouze etničtí Němci v zemích bývalého Sovětského svazu. Navrátilci z jiných států (Polska, Rumunska a Maďarska) nyní museli diskriminaci dokazovat. Zároveň byly zavedeny kvóty, které omezovaly objem migrace na určitý počet migrantů ročně.

Navrátilci byli na území spolkových zemí původně rozmístováni podle určitého klíče, ve skutečnosti však tíhli pouze k některým oblastem „starých“ spolkových zemí. V roce 1996 byla omezena svoboda pohybu a rozhodnutí usadit se jinde než v předem přiděleném bydlišti bylo penalizováno snížením sociálních dávek.⁶ Navíc byl zaveden komplexní systém jazykových zkoušek a školní výuky. Od roku 2005, kdy byl schválen nový imigrační zákon, musí znalost němčiny prokazovat nejen žadatel, ale také jeho rodinní příslušníci, od roku 2007 i manžel nebo

¹ Správný právní termín, který se dnes používá, je *Spätaussiedler*.

² Přesněji jde o Německo v hranicích z roku 1937 před připojením Rakouska a okupací Sudet v roce 1938.

³ Přesnější rozdělení uplatňuje Jürgen Hensen, *Zur Geschichte der Aussiedler- und Spätaussiedleraufnahme*, v: Christoph Bergner/Matthias Weber (ed.), *Aussiedler- und Minderheitenpolitik in Deutschland, Bilanz und Perspektiven*, 2009, s. 47-61.

⁴ Viz Jan Schneider, *Aussiedler*, <http://www.bpb.de/themen/96ORR8,0,0,Aussiedler.html>

⁵ Viz působivý dokument Johanna Müllera *Hinterland 1+2+3*.

⁶ Hensen, s. 56.

manželka.

V posledních několika letech počet navrátilců klesl na několik tisíc ročně. V první polovině roku 2008 jich bylo přihlášeno pouze 1500 a velice nízký je i počet podaných žádostí.

Situace v oblasti zaměstnanosti

I přes své zvláštní právní postavení mají *Aussiedler*, kteří do Německa přicházejí po roce 1989 především z bývalého Sovětského svazu, zpočátku podobné problémy jako migranti jiného „etnického“ původu: nedostatečnou znalost němčiny a z toho vyplývající omezení na trhu práce v kombinaci s tím, že „rodilí“ Němci tyto „Rusy“ nemají rádi a diskriminují je. Nezaměstnanost mezi *Aussiedler* byla vysoká především v polovině a na konci 90. let a v prvních letech nového tisíciletí. Od té doby se projevily pozitivní výsledky kvalitnějších a intenzivnějších integračních a rekvalifikačních programů.¹ Z nedávných výsledků výzkumů zaměstnanosti mezi *Aussiedler* vyplývá, že většina z nich se na německém trhu práce dobře integrovala. Přesto je průměrná míra nezaměstnanosti v této skupině vyšší než mezi Němci, kteří nemají přistěhovalecký původ. Hlavním problémem je v současné době práce na méně kvalifikovaných pozicích nebo nezaměstnanost i přes profesní kvalifikaci, protože tituly získané v zemi původu často nejsou v Německu uznávány.²

Poláci

Poláci, kterých je v Německu téměř 400 000, představují jednu z největších skupin *cizinců* žijících v Německu.³ Téměř všichni Poláci přihlášení v Německu – 97,1 % – se narodili v Polsku. Na rozdíl od jiných velkých skupin migrantů žijících v Německu počet Poláků stále stoupá. Od roku 2004 totiž jakožto občané nového členského státu EU nepotřebují ke vstupu do Německa víza, což z Německa vzhledem k zeměpisné blízkosti činí atraktivní destinaci – například Berlín leží jen 90 km od polské hranice.

V současné době mají Poláci stále omezený přístup na německý trh práce, což značně limituje možnost legální ekonomické činnosti. Od 1. května 2011 však budou mít polští občané plné právo svobody pohybu. Bude zajímavé sledovat, jak to ovlivní objem migrace. Toto téma je nyní předmětem mnoha mediálních diskusí.

Prozatím se však téměř deset let trvajících omezeními na trhu práce „dosáhlo“ dvou věcí: za prvé se migrace z Polska (a dalších 10 členských států EU) odklonila do těch „starých“ států EU, které nevyužily přechodná období, tzn. do Irska a Velké Británie. Zároveň tato opatření u dočasných polských přistěhovalců „pomáhají“ přetrvávání nezákonných pracovních poměrů.

Situace v oblasti zaměstnanosti

Poláci mají ze všech skupin migrantů žijících v Německu v průměru nejvyšší úroveň vzdělání a profesní kvalifikace. Zároveň se však potýkají s charakteristickými problémy, jako jsou problémy s uznáváním získaných titulů, s omezeným přístupem na trh práce a dalšími typickými problémy

¹ Viz Albert Schmid, Zur Integration von Aussiedlern, v: Christoph Bergner/Matthias Weber (ed.), *Aussiedler- und Minderheitenpolitik in Deutschland, Bilanz und Perspektiven*, 2009, s. 73.

² Více podrobností viz Daniela Hochfellner / Rüdiger Wapler, *Licht und Schatten: Die Situation von Aussiedlern und Spätaussiedlern auf dem deutschen Arbeitsmarkt*, IAB-Forum, 2/2010.

³ Celkovým počtem se Poláci stále řadí až za občany Itálie a států bývalé Jugoslávie. Obě tyto skupiny jsou v Německu silně početně zastoupené z důvodu nábory pracovních sil v roce 1955 (Itálie) a 1969 (Jugoslávie), v případě Jugoslávie pak hrají roli i války na Balkáně na začátku 90. let 20. století.

Vezmeme-li však v úvahu počet lidí žijících v Německu, kteří mají polský „přistěhovalecký původ“, je celkový počet osob polského původu výrazně vyšší – odhaduje se na 1,5 až 2 miliony osob včetně *Aussiedler* z Polska.

dočasných migrantů v nezákonných pracovních poměrech.

Jedním charakteristickým rysem polské migrace je její dočasnost. Vzhledem ke geografické blízkosti pracuje v Německu značné množství lidí, kteří za práci dojíždějí, a dočasných pracovních migrantů, kteří se mezi oběma zeměmi stále přesouvají. Podle odhadů je například dočasným migrantem každý pátý polský muž pracující v Německu. Takovýto druh pracovních poměrů má pochopitelně velký vliv i na osobní život migrantů – více než čtvrtina polských mužů žijících v Německu má manželky v Polsku a více než třetina jich má v Polsku děti.¹ Dalším problematickým jevem je to, že (často vysoce kvalifikovaní) polští migranti pracují na nižších pozicích, než odpovídá jejich kvalifikaci, nebo pracují načerno.

Typickým příkladem je pečovatelská práce v soukromých domácnostech. Z výsledků studie zaměřené na stuttgartskou aglomeraci například vyplývá, že 70 % žen z východní Evropy, které pracují jako soukromé pečovatelky, pochází z Polska. Pracovní poměry jsou většinou nezákonné a tyto ženy musejí být nepřetržitě k dispozici, přičemž v případě úmrtí nedostanou plat a nemají nárok na placenou dovolenou.²

Rumuni a Bulhaři

S přistoupením Bulharska a Rumunska k EU v roce 2007 se začal zvyšovat počet migrantů z těchto dvou „nejmladších“ členských států EU do Německa, kde hledají práci a lepší životní podmínky. Ačkoli je jejich celkový počet stále poměrně nízký – ke konci roku 2008 bylo přihlášeno 54 000 Bulharů a 94 400 Rumunů, představují dvě nejrychleji se rozrůstající skupiny cizinců v Německu. Za poslední čtyři roky tak počet Bulharů stoupl o 37,8 % a počet Rumunů o 28,6 %, což je zcela opačný trend než v případě migrace do Německa obecně.³

Značnou část z nich tvoří lidé romského a v případě bulharských občanů také tureckého původu, tedy lidé, kteří ve svých domovských zemích trpí diskriminací. V Německu patří mezi nejzranitelnější skupiny migrantů. Jejich situace je poznamenána řadou problémů, jako je omezený přístup na trh práce a z něj vyplývající problém získat legální zaměstnání, jazykové obtíže, diskriminace ze strany úřadů i občanů, problémy s bydlením, využívání a zneužívání v nezákonných pracovních poměrech, nedostatek informací o jejich zákonných právech apod.⁴

3. Rozdíly v postavení

V následující kapitole jsou stručně popsány rozdíly v právním postavení *zahraničních* migrantů žijících v Německu. Jak dále uvidíme, právní status migrantů může být různý (s množstvím individuálních rozdílů), což má obrovský význam pro práva jednotlivce. Rozdíly existují např. v přístupu na trh práce a tedy i v možnostech zapojení do ekonomického (a v mnoha ohledech i sociálního) života země a také v přístupu k sociálním dávkám. Vzhledem k tomu, že tato oblast je právně velmi složitá, nastíním jen některé její aspekty a pro podrobnější informace odkazuji na

¹ Viz BAMF, Fortschritte der Integration, s. 215.

² Více podrobností viz Johannes Flothow, Osteuropäische Haushaltshilfen – den europäischen Pflege- und Betreuungsmarkt gerecht gestalten. Dostupné online z: www.europakongress2010.de/fileadmin/media/dokumentation/WS11_FairCare-Text-Vorlage_Workshop_Europakongress.pdf

³ Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, Grunddaten der Zuwanderbevölkerung in Deutschland, 2009, s. 52, www.bamf.de/clin_111/SharedDocs/Anlagen/DE/Downloads/Infothek/Forschung/WorkingPapers/wp27-grunddaten.html?nn=1364454

⁴ Více informací o situaci Romů v Německu viz např. Gregor Griening, Roma in Deutschland, www.berlin-institut.org/fileadmin/user_upload/PDF/pdf_Griening_Roma_D.pdf a Lisa Caspari, Roma in Deutschland – Nicht in Lagern, aber in großer Armut, Zeit, 17.9.2010. Romům ze států mimo EU – například z Bosny – hrozí na rozdíl od rumunských a bulharských Romů vyhoštění z Německa.

citovanou literaturu.

Občané EU

Občané EU mají ve zkratce právo volného pohybu a pobytu v Německu. Ke vstupu do země nepotřebují víza ani povolení k pobytu. Rozlišuje se však mezi pobytem do tří měsíců a pobytem delším. K pobytu do tří měsíců je zapotřebí pouze platný pas nebo průkaz totožnosti.¹ Není nutné uvádět ani vysvětlovat důvod pobytu. Občané EU, kteří v Německu hodlají pobývat déle než tři měsíce, musejí zažádat o potvrzení o volném pohybu, tzv. *Freizügigkeitsbescheinigung*, které většinou vydává místní přihlašovací úřad (někde také cizinecký úřad). Tento dokument v zásadě potvrzuje, že daná osoba má právo volného pohybu. Rozhodující roli zde hraje účel pobytu. Právo Společenství rozlišuje čtyři druhy pobytu: jako zaměstnanec nebo osoba hledající zaměstnání, jako osoba samostatně výdělečně činná, jako osoba poskytující nebo využívající služby a jako osoba nezaměstnaná.

Přístup na trh práce

Jak již bylo zmíněno, je z hlediska přístupu na trh práce třeba rozlišovat mezi různými skupinami občanů EU.

Před prvním rozšířením EU směrem na východ v roce 2004 si Německo vyjednalo přechodná období s jasným záměrem chránit svůj trh práce před obávaným přívalem pracovních migrantů ze sousedních zemí, například z Polska nebo České republiky.

Z hlediska přístupu na trh práce tak existuje rozdíl mezi občany EU-17 (staré členské státy plus Malta a Kypr) a občany EU-10 (z nichž osm přistoupilo v roce 2004 a dva v roce 2007). Osmi státním, které přistoupily v roce 2004 (Polsko, Česká republika, Slovensko, Maďarsko, Slovinsko a tři pobaltské státy) vyprší přechodná doba 1. května 2011, Bulharsku a Rumunsku pak 1. ledna 2014. Občané těchto deseti nových členských států tedy prozatím nemají neomezenou svobodu pohybu.

Zatímco občané EU-17 mají na německý trh práce neomezený přístup a nepotřebují pracovní povolení, občané deseti nových států potřebují k závislé pracovní činnosti zvláštní povolení, tzv. *Arbeitserlaubnis EU* (pokud se uděluje bez omezení, nazývá se *Arbeitsberechtigung EU*). Postup k získání tohoto povolení je v praxi velmi složitý. Žadatel si nejdříve musí najít zaměstnavatele, který mu bude ochoten dát práci. Konkrétní pracovní nabídka zaměstnavatele se poté odevzdá regionální *Agentur für Arbeit*, která má na starost vydání *Arbeitserlaubnis EU*. Ta také provede posouzení situace na trhu práce, tzv. *Arbeitsmarktprüfung*. To spočívá ve dvou úkonech: agentura nejdříve kontroluje, zda žadatel o povolení bude pracovat za obvyklou mzdu, za obvyklých pracovních podmínek atd. Dále se pak po dobu až šesti týdnů kontroluje, zda nejsou evidovány vhodné osoby, které na toto pracovní místo mají přednostní nárok (např. registrovaní nezaměstnaní Němci nebo registrovaní nezaměstnaní cizinci s neomezeným přístupem na německý trh práce). Pokud takové osoby evidovány jsou, přidělí se pracovní místo jim. Kromě toho existují další pravidla, která přístup na trh práce ještě více komplikují, např. to, že v případě zaměstnání, které nevyžaduje profesní kvalifikaci, může být pracovní povolení zamítnuto.²

Kombinace volného vstupu do země s omezeným přístupem na trh práce způsobuje občanům deseti

¹ Dále viz Kerstin Müller/ Eva Steffen, Voraussetzungen des Freizügigkeitsrechts und Zugang zu Sozialleistungen für EU-Bürgerinnen, 2010, s.3. Tento článek je k dispozici online na adrese: www.koelner-fluechtlingerrat.de/download/FreizuegigkeitsrechtSozialleist.pdf?PHPSESSID=euenhsprd4v017kok1toq921f3

² Viz Bundesagentur für Arbeit, Merkblatt für die Beschäftigung ausländischer Arbeitnehmer, 2009, s. 11.

Dostupné online z: www.arbeitsagentur.de/zentraler-Content/Veroeffentlichungen/Merkblatt-Sammlung/MB7-Beschaeftigung-ausl-AN.pdf

nových členských států EU právní i praktické problémy. V právní oblasti situaci ještě více komplikuje střet vnitrostátního práva a práva Společenství, jak bude podrobněji popsáno dále.

Občané států mimo EU

Vstup občanů „třetích zemí“¹ do Německa, jeho opuštění a podmínky pobytu definuje od roku 2005 zákon o pobytu (*Aufenthaltsgesetz*)², který je hlavní součástí nového imigračního zákona. Zákon v zásadě zavádí dva druhy povolení k pobytu: *povolení k omezenému pobytu (Aufenthaltserlaubnis)* a *povolení k trvalému pobytu (Niederlassungserlaubnis)*. Povolení k omezenému pobytu se vždy váže na konkrétní účel, kterým podle imigračního zákona může být vzdělávání, práce, sloučení rodiny nebo humanitární důvody. Podle účelu pobytu pak existují různé rozdíly v právním postavení dané osoby, které jsou poměrně značné. Toto povolení k pobytu je většinou časově omezené. Povolení nemusí vždy zaručovat, že jeho držitel získá pracovní povolení – záleží na účelu pobytu. Postavení osoby s povolením k omezenému pobytu je později možné přehodnotit.

Ke konci roku 2008 měly téměř dvě třetiny (64,8 %) cizinců pobývajících v Německu povolení k trvalému pobytu. Toto povolení se uděluje, pokud má cizinec povolení k omezenému pobytu po dobu pěti let (u „vysoce kvalifikovaných“ zaměstnanců a osob samostatně výdělečně činných je postup rychlejší). Povolení je rozsahem neomezené, není vázáno na konkrétní účel a jeho součástí je pracovní povolení. Aby žadatel toto povolení získal, musí kromě jiného prokázat, že si dokáže zajistit obživu, dostatečně ovládá německý jazyk, má vyhovující bydlení a dostatečné zabezpečení na důchod (např. doklad o hrazení příspěvků na veřejné důchodové pojištění po dobu alespoň 60 měsíců).

Žadatelé o azyl / uprchlíci

Uprchlíci, kteří chtějí získat azyl, mají zvláštní postavení. Po dobu azylového řízení získávají žadatelé o azyl tzv. *Aufenthaltsgestattung*. K tomuto statusu se váže několik přísných omezení týkajících se například rozmístění na německém území a pobytu v přiděleném azylovém zařízení podle úředních směrnic. Přístup na trh práce není zpočátku povolen. Po roce lze podat žádost na cizineckém úřadě, který „může“ vydat pracovní povolení podle zásad druhořadého přístupu na trh práce. O sociální dávky lze žádat pouze na základě *Asylbewerberleistungsgesetz* a tyto dávky jsou výrazně nižší než například dávky pobírané příjemci ALG II.³

Mimořádné povolení zůstat v zemi (*Duldung*)

Osoby, které nemají povolení k pobytu a jsou ze zákona povinny opustit zemi, ale z konkrétních

¹ Výjimkou jsou občané „třetích zemí“, které jsou součástí EHP (Island, Norsko, Lichtenštejnsko), a Švýcarska, na které se ze správního hlediska pohlíží jako na občany „starých“ členských států EU-15.

² Na tento zákon je třeba pohlížet v kontextu reforem imigrační a integrační politiky, kterou zahájila červeno-zelená koalice po svém nástupu do vlády v roce 1998. Legislativní proces a schvalování zákona provázely velmi kontroverzní debaty. Imigrační zákon obecně představuje rozsáhlou reformu všech dřívějších předpisů týkajících se migrační a integrační politiky a práva cizinců získat povolení k pobytu. Zavádí se tak například nová pravidla pro přistěhování zahraničních pracovníků do země (která usnadňují přístup vysoce kvalifikované pracovní síle a osobám samostatně výdělečně činným), pro uprchlíky a žadatele o azyl a všeobecná pravidla směřující k lepší integraci některých skupin přistěhovalců, například povinné jazykové a integrační kurzy. V roce 2007 byl imigrační zákon revidován, přičemž tuto revizi ostře kritizovaly neziskové a charitativní organizace, především kvůli tvrdým pravidlům pro uprchlíky a kvůli novým omezením v oblasti slučování rodin. Více podrobností viz

Jan Schneider, Rückblick: Zuwanderungsgesetz 2005. Článek je k dispozici online na adrese www.bpb.de/themen/TLG91N,0,0,R%FCckblick%3A_Zuwanderungsgesetz_2005.html

³ Stručný a velmi kvalitní přehled viz: fonet-frsh.de/aufenthalt0/aufenthaltsgestattung/

důvodů nejsou vyhoštěny, mají (z důvodu omezeného trvání a hrozby vyhoštění) nejistý status osoby s mimořádným povolením zůstat v zemi. Stejně jako u žadatelů o azyl se k tomuto statusu váže několik přísných omezení, např. (v mnoha případech) omezení pohybu na území konkrétní spolkové země, pobírání sociálních dávek pouze na základě *Asylbewerberleistungsgesetz*, zákaz práce v prvním roce a později pouze druhořadý přístup na trh práce, pokud má daná osoba tento status méně než čtyři roky.¹ Počet lidí, kteří v Německu mají mimořádné povolení zůstat v zemi, se pohybuje kolem 200 000, z nichž přibližně třetina má tento nejistý status již nejméně deset let – tuto nehumánní praxi právem kritizují lidskoprávní organizace a organizace pracující s uprchlíky.

Přístup na trh práce

Jak již bylo zmíněno, občané „třetích zemí“ mají na německý trh práce přístup jen tehdy, je-li to uvedeno v jejich povolení k pobytu. Pracovní povolení uděluje cizinecký úřad se souhlasem *Bundesagentur für Arbeit*. Cizinci s trvalým pobytem mají na německý trh práce neomezený přístup. V případě povolení k omezenému pobytu závisí vydání pracovního povolení především na účelu pobytu, ale může záležet i na jeho délce. Některé skupiny lidí s povolením k omezenému pobytu mají na trh práce také neomezený přístup, například azylanti nebo uprchlíci podle Ženevské úmluvy a v rámci slučování rodin také manželé/manželky německých občanů a manželé/manželky cizinců, kteří mají pracovní povolení. Pro ostatní platí druhořadý přístup na trh práce, který se řídí stejným postupem posuzování situace na pracovním trhu, který byl popsán výše v souvislosti s žádostmi o *Arbeitserlaubnis EU*, s tím rozdílem, že občané deseti nových členských států EU mají před občany třetích zemí přednost.²

4. Sociální práva migrantů

Konzervativní politici a média při aktuálních diskusích o přistěhovalectví označují za skandální údajné „přistěhovalectví do našeho systému sociálního zabezpečení“ a tvrdí, že „vysoké“ dávky motivují masový příliv přistěhovalců – i když skutečnost je jiná. Jak bylo uvedeno výše, čistá bilance migrace do Německa je záporná a přistěhovalcům ze třetích zemí se do cesty staví stále více překážek, které mají „zabránit zneužívání“, například nemusí být umožněno sloučení rodiny, pokud rodinný příslušník žijící v Německu pobírá sociální dávky. Zákonné výjimky z přístupu k sociálním dávkám byly zavedeny také v případě občanů EU. Tyto výjimky jsou zaměřené na osoby, které v zemi pobývají méně než tři měsíce, a na ty, jejichž jediným účelem pobytu je „hledání zaměstnání“, nebo „kteří na území Německa vstoupili pouze za účelem pobírání sociální podpory“.

Restriktivní je i praxe sociálních úřadů. Často přehlížejí i „případy hmotné nouze“ navzdory tomu, že osoba, které byly sociální dávky zamítnuty z výše uvedených důvodů, má stále nárok na dávky na základě uvážení, i tomu, že v případě složité životní situace má být dané osobě poskytnuta podpora alespoň v podobě „neupíratelných dávek“ na bydlení, topení, ošacení a potraviny.

Právní předpisy, které upravují vyplácení sociálních dávek cizincům (stejně jako např. výpočet výše peněžitých dávek) jsou složité a podobně jako v případě přístupu na trh práce je nutné je vztáhnout k individuálnímu případu a statusu dané osoby.³ O tom, zda a na jaký druh dávek má cizinec nárok, často rozhoduje druh povolení k pobytu. Situace může být natolik komplikovaná, že zaměstnanci úřadů sociálního zabezpečení, úřadů práce a dalších úřadů – kteří často nejsou školeni ve složitých ustanoveních zákona o pobytu a neznají je – v nezanedbatelném množství případů chybně

¹ Viz fonet-frsh.de/aufenthalt0/die_duldung/

² Kvalitní ucelený přehled viz einwanderer.net/Zugang-zum-Arbeitsmarkt.132.0.html

³ Velmi dobrý přehled toho, na jaké dávky mají cizinci nárok na základě svého statusu, viz např. Easy, Informationspapiere für FlüchtlingsberaterInnen, Sozialleistungen für Ausländer www.emhosting.de/kunden/fluechtlingsrat-nrw.de/system/upload/download_1813.pdf

rozhodnou o zamítnutí nebo snížení sociálních dávek.¹

K dávkám, na něž lze uplatnit nárok, patří např. již zmíněné dávky v nezaměstnanosti (ALGII, více informací později), přídavky na děti (spolu s různými rodičovskými dávkami), sociální podpora a příspěvky na bydlení.² Ze systému sociálního zabezpečení jsou obecně vyloučeni žadatelé o azyl a osoby s mimořádným povolením zůstat v zemi, na něž se vztahují ustanovení *Asylbewerberleistungsgesetz* (a kteří celkově pobírají nižší dávky).

Sociální podpora (Sozialhilfe)

Sociální podporu tvoří dávky podle německého sociálního zákoníku XII, jako je pomoc v hmotné nouzi, základní zabezpečení v případě snížení pracovní schopnosti nebo stáří a podpora v takzvaných „dalších případech“. Cizinci, kteří v Německu pobývají, mají stejný nárok na pomoc v hmotné nouzi, nemocenské dávky a příspěvky na péči jako němečtí občané. Jak již bylo zmíněno, sociální podpora se nevyplácí cizincům, jejichž jediným účelem pobytu je „hledání zaměstnání“, nebo „kteří na území Německa vstoupili pouze za účelem pobírání sociální podpory“. Jak však bylo uvedeno výše, tyto cizinci mohou požádat o přiznání podpory na základě uvážení.

Základní zabezpečení v nezaměstnanosti (ALG II)

Základní zabezpečení v nezaměstnanosti bylo zavedeno ve čtvrté fázi tzv. Hartzových reforem z roku 2005, jimiž byly sloučeny do té doby administrativně oddělené agendy nezaměstnanosti a sociální podpory, a německý systém sociálního zabezpečení se tak zásadně proměnil. Dávky ALG II jsou určeny lidem, kteří jsou práce schopní (ve věku 15–64 let), ale potřebují finanční podporu, protože jsou buď nezaměstnaní (déle než rok) nebo jim výdělek nestačí na pokrytí základních potřeb. V rámci reformy byly vytyčeny dva plány, které vycházely ze zásady *fördern und fordern* (což lze přibližně přeložit jako „podporovat a požadovat“).

Prvním cílem reformy bylo snížit náklady na sociální zabezpečení, druhým pak zavést strategii, která umožní rychlejší návrat dlouhodobě nezaměstnaných na trh práce. Druhého cíle se má dosáhnout přiznáváním pouze minimálního zabezpečení, jehož výše se odhaduje podle vypočítaného sociokulturního životního minima³ (protože vyšší dávky byly vnímány jako motivace zůstat nezaměstnaný). Zároveň zesílil tlak na příjemce dávek, aby přijímali pracovní nabídky (tj. nabídky jakékoli práce, která jim je nabídnuta jako „přiměřená“ a kterou příjemce dávek musí přijmout, i když je mzda nižší než oficiální tarifní mzda, práce neodpovídá jeho kvalifikaci nebo se nabízené pracovní místo nachází v jiné spolkové zemi). Byl zaveden systém přísných kontrol, takže v případě porušení předpisů mohou být uděleny sankce. Na straně podpory bylo příjemcům dávek nabídnuto několik opatření a rekvalifikačních kurzů, s cílem zvýšit jejich profesní kvalifikaci. Byla vytvořena tzv. pracovní centra, která kromě toho, že spravují agendu příjemců dávek, mají nezaměstnaným poskytovat poradenství a informace a pomáhat jim v návratu na pracovní trh.

¹ Viz www.aufenthaltsrecht.net/18-0-Sozialrecht.html

² Úplný přehled německého sociálního zabezpečení v angličtině viz Bundesministerium für Arbeit und Soziales, Social Security at a Glance, 2010, www.bmas.de/portal/10116/social_security_at_a_glance.htm

³ V současné době činí výše dávky pro svobodnou osobu 351 eur měsíčně. Tato částka má sloužit k nákupu potravin, oblečení apod. a také k zajištění „kulturních potřeb“ a k úhradě účtů za elektřinu a teplou vodu. Kromě toho příjemci ALG II pobírají příspěvek na bydlení, nájem je však plně hrazen jen v případě, že byt má „vyhovující“ plochu (45m² pro svobodnou osobu, 60m² pro dva a 15m² pro každou další osobu, která v domácnosti bydlí) a že „vyhovující“ je i nájemné na m² (řada měst a okresů ve skutečnosti k výpočtům používá nájemní sazby nižší než tržní). V praxi to znamená, že řada příjemců ALG II musí peníze z dávek použít také na pokrytí části nájemného (nebo se musí stěhovat, pokud se jim podaří najít levnější byt). Nastává tak absurdní situace, kdy mnozí příjemci ALG II (a jejich děti) jsou již dlužníky Bundesagentur für Arbeit. Viz Martin Staiger, Hartz-IV-Hetze, v: *Blätter für deutsche und internationale Politik*, 10/2008, s. 17-20. Dostupné online z: www.blaetter.de/archiv/jahrgaenge/2008/oktober/hartz-iv-hetze

I přes uvedená rekvalifikační opatření se počet lidí, kteří uvízli v „pasti ALG II“, pohybuje v průměru kolem 20 %.¹ Sociální situace těch, kteří se do této „pasti“ dostanou, se většinou zhoršuje. Snížené „základní zabezpečení“ vede k nárůstu chudoby (který je zvláště dramatický u dětí a mladistvých).²

Zavedení ALG II také nepříznivě ovlivnilo výši mezd tím, že změnilo strukturu pracovních poměrů podporou tzv. „práce za euro“ a „minijobs“, práce na snížený úvazek a pracovních míst na dobu určitou.³ Na jiné úrovni pak vytvoření negativního stereotypu „líného nezaměstnaného“ a (imaginární) „masové zneužívání dávek“⁴ vedlo ke značné veřejné stigmatizaci příjemců ALG II, která ohrožuje jejich důstojnost. Z původní myšlenky záchranné sítě založené na principu vzájemné solidarity se tak dnes stala „almužna“ vytvářející stigma – tím spíše, pokud ALG II pobírají cizinci nebo lidé přistěhovaleckého původu, což dokazuje nedávná mediální kampaň namířená proti migrantům pobírajícím ALG II.

Migranti a ALG II

Protože jsou migranti na trhu práce zranitelnější, je jejich podíl mezi příjemci základní podpory v nezaměstnanosti vyšší než v případě „etnických“ Němců. Jak již bylo uvedeno, více než 25 % příjemců ALG II je přistěhovaleckého původu. Vzhledem k této skutečnosti je velice překvapivé, že se na tuto skupinu v rámci nedávné reformy systému sociálního zabezpečení vůbec nepamatovalo.⁵ Jako cílové skupiny osob se zvláštními potřebami se uvádějí mladiství, senioři a ženy, migranti však zmiňováni nejsou. To lze částečně vysvětlit zásadou nediskriminace a rovného zacházení, v praxi však rovné zacházení v procesní oblasti může vzhledem k nerovným podmínkám a počátečnímu znevýhodnění vést k institucionální diskriminaci.⁶

Jak bylo zmíněno výše, za zranitelnou pozicí migrantů na trhu práce stojí především dva faktory: nízká kvalifikace a neuznávání kvalifikace získané v zahraničí. Přibližně čtvrtina všech příjemců ALG II s přistěhovaleckým původem má profesní kvalifikaci nebo vysokoškolské vzdělání, které není v Německu uznáváno. Bez oficiálního uznání dosaženého vzdělání pak pracovní centra kvalifikaci dané osoby neberou v potaz a tato kvalifikace se neobjeví v jejím profilu. V důsledku toho mají migranti, jimž nebylo dosažené vzdělání uznáno, stejně špatné vyhlídky na pracovní uplatnění jako ti, kteří žádnou kvalifikaci nemají (možnost jejich uplatnění je o 50 % horší než u migrantů, kterým byla kvalifikace získaná v zahraničí uznána).⁷ Pracovní centra v současné době nemají dostatečné kapacity a kompetence, aby držitelům zahraničních diplomů při uznávání pomohly, čímž neúmyslně přispívají k jejich zranitelnosti.

Pracovní centra nemají dobré výsledky ani v dalších oblastech spojených s prosazováním potřeb migrantů. Podle poradenského centra pro migranty berlínské pobočky německé federace odborových svazů dostal každý ze 614 migrantů, kteří se na poradenské centrum obrátili, od svého pracovního centra chybný posudek, přičemž nejčastějším problémem byl chybný výpočet nákladů např. na nájem nebo neoprávněné zamítnutí finanční podpory na rekvalifikaci.⁸

¹ Viz www.500-euro-eckregelsatz.de/23-2010032385.html

² V roce 2009 bylo za ohrožené chudobou považováno 15 % obyvatel Německa, přičemž k vysoce rizikovým skupinám patřili nezaměstnaní (54 %) a rodiče samoživitelé a děti (40 %).

³ Viz komentář Heriberta Prantla v *Süddeutsche Zeitung*, 21.12.2009.

⁴ Ze všech novějších studií vyplývá, že zneužívání dávek ALG II je okrajovým jevem, který představuje přibližně 2–5 %. Viz Martin Staiger, *Hartz-IV-Hetze*.

⁵ Dále viz Matthias Knuth (ed.), *Arbeitsmarktintegration und Integrationspolitik – zur notwendigen Verknüpfung zweier Politikfelder: eine Untersuchung über SGB II – Leistungsbeziehende mit Migrationshintergrund*, Baden-Baden 2010.

⁶ Knuth, s.4.

⁷ Viz Martin Brüßig, Vera Dittmar, Matthias Knuth, *Verschenkte Potenziale*, IAQ-Report, 08/2009.

⁸ Viz www.labournet.de/diskussion/arbeit/realpolitik/hilfe/asyl.html

Problémem v pracovních centrech je nedostatek speciálně vyškoleného personálu, nedostatek personálu obecně (příliš mnoho případů na jednoho zaměstnance), nedostatečná znalost cizích jazyků a také používání nesprávných (nebo nevhodných) rekvalifikačních opatření – ze zajímavé studie, kterou provedlo *Zentrum für Europäische Wirtschaftsforschung* v roce 2010, vyplývá, že školení, jak se ucházet o pracovní místo, a kombinace různých druhů kurzů nemají u migrantů žádný efekt. Některá opatření nicméně pozitivní dopad mají, například kurzy zaměřené na konkrétní profesní kvalifikaci (psaní na stroji, účetnictví) nebo vytváření konkrétních pracovních profilů, kdy se zjišťuje, jaký druh práce by nejvíce vyhovoval uchazečovým zájmům a schopnostem.¹

Získání nároku

Protože je debata o ALG II emocionálně nejvypjatější debatou o sociálních dávkách v Německu, v následujících odstavcích se stručně zmíním o podmínkách, za jakých mají na tyto dávky nárok cizinci. Pro získání nároku je stejně jako u jiných dávek určující status osoby. Nejjednodušší to mají cizinci s povolením k trvalému pobytu, kteří mají stejný nárok jako němečtí občané (pokud splňují kritéria pro získání nároku). U cizinců s povolením k omezenému pobytu a u občanů EU je situace složitější a liší se např. podle účelu pobytu nebo toho, zda má daná osoba v Německu rodinné vazby. Podle SGB II (sociálního zákoníku II) mají na dávky nárok cizinci, kteří splňují kritéria pro získání nároku a v Německu legálně pobývají, mají pracovní povolení nebo „by jim pracovní povolení mohlo být vydáno“ a účelem jejich pobytu není pouze „hledat zaměstnání“.² Obecně nemají cizinci na ALG II nárok během prvním tří měsíců pobytu. Tato výlučka se však nevztahuje na cizince zaměstnané nebo samostatně výdělečně činné.³

Pokud jde o praxi výluk, jde evidentně o případy občanů EU, kteří využívají práva volného pohybu a jako důvod svého pobytu uvádějí „hledání zaměstnání“. Jak již bylo uvedeno, právo volného pohybu se vztahuje i na právo dané osoby hledat zaměstnání. Podle Evropského soudního dvora je toto právo přiznáno neomezeně, pokud daná osoba prokáže, že hledá zaměstnání a má „dobrou šanci“ ho najít – konkrétní pracovní nabídka není nutná.⁴ ALG II se však nepřiznává občanům EU, kteří se do Německa přistěhovali nově, nikdy dříve zde nepracovali ani nemají k zemi jiné relevantní vazby (například rodinné příslušníky, kteří zde legálně pobývají) a jediným účelem jejich pobytu je „hledání zaměstnání“.

Zcela jiné je to v případě občanů EU, kteří již v Německu navázali pracovní poměr (včetně marginálních zaměstnání), bez vlastního zavinění přišli o práci a zaregistrovali se jako nezaměstnaní. Tyto osoby nárok na dávky mají. Podle toho, jak dlouho jejich pracovní poměr trval, je jim zaručen volný pohyb na dobu šesti měsíců (pokud pracovní poměr trval méně než 12měsíců)

Chybné posudky však nevznikají jen v případě osob přistěhovaleckého původu. Jsou obrovským a všeobecně rozšířeným problémem, který se s reformou systému sociálního zabezpečení pojí od samého počátku. Jen v Berlíně bylo od roku 2005, kdy byla dávka ALG II zavedena, podáno asi 115 000 žalob k Berlínskému sociálnímu soudu. Téměř každá druhá žaloba byla alespoň částečně úspěšná. Viz

www.sozialleistungen.info/news/30.12.2010-klagewelle-gegen-hartz-iv-erreicht-neuerlichen-hoehchststand-2/

¹ Viz www.zew.de/de/presse/presse.php?action=article_show&LFDNR=1514

² Podrobná literatura k tomuto tématu viz např. Georg Classen, Leistungen für Ausländer nach SGB II, SGB XII und AsylbLG, 2009, www.fluechtlingsinfo-berlin.de/fr/pdf/Eckpunkte_SGB_II_XII_Auslaender.pdf, Georg Classen a Ralf Rothkegel, Die Existenzsicherung für Ausländer nach der Sozialhilfereform, 2006,

http://www.fluechtlingsinfo-berlin.de/fr/pdf/Classen_Rothkegel_Hartz_IV.pdf, Kerstin Müller/ Eva Steffen, Voraussetzungen des Freizügigkeitsrechts und Zugang zu Sozialleistungen für EU-Bürgerinnen, 2010. Dobrý přehled podle nároku viz Deutscher Verein für öffentliche und private Fürsorge e.V., Erste Empfehlungen zur Verbesserung der Erwerbssituation von Menschen mit Migrationshintergrund, 2010,

einwanderer.net/fileadmin/downloads/sgb_II/DV_22-09__erwerbsintegration.pdf.

³ Viz Deutscher Verein für öffentliche und private Fürsorge e.V, s. 5.

⁴ Viz Müller / Steffen, s. 6.

nebo natrvalo (pokud pracovní poměr trval déle než 12 měsíců).

Právní předpisy upravující nárok na dávky se však budou měnit: v nedávném rozsudku Sociálního soudu v Karlsruhe z října 2010 stojí, že občané států, které v roce 1953 podepsaly Evropskou úmluvu o sociální a lékařské pomoci, mají nárok na stejné sociální dávky jako němečtí občané. Soud tak rozhodl v případě Francouze, který zažaloval pracovní centrum v Berlíně za to, že mu odmítlo vyplácet dávky ALG II (po prvních tří měsících výluky) déle než šest měsíců na základě toho, že jediným účelem jeho pobytu bylo „hledání zaměstnání“.¹ Občané států, které úmluvu podepsaly, tak v budoucnu možná budou mít neomezený přístup k dávkám ALG II (i tehdy, pokud dříve v Německu nepracovali), zatímco pro občany států, které ji nepodepsaly, budou nadále platit omezení. To se dotkne především občanů nových členských států, protože na rozdíl od „starých“ států téměř žádný z těchto deseti nových států úmluvu nepodepsal.

Zdravotní pojištění

Z nedávných studií zaměřených na situaci migrantů v Německu v oblasti zdravotnictví vyplývá, že nemocnost migrantů středního a vyššího věku je obecně vyšší než u Němců. Migrantům často hrozí zdravotní rizika, která bývají typicky spojována s osobami z nižších sociálních vrstev (např. nízká informovanost, potenciálně méně zdravý životní styl, zdravotní rizika vyplývající ze zaměstnání apod.), psychické problémy spojené s „postavením migranta“ (diskriminace, odcizení apod.) a nezaměstnanost. Kvůli špatné znalosti jazyka a nízké informovanosti mívají také problémy s přístupem ke zdravotní péči. To vede k vážným problémům, a to i v případě, že migranti mají zdravotní pojištění.²

V Německu existují dva druhy pojištění – soukromé a povinné ze zákona. Do podrobného popisu jednotlivých typů se pouštět nebudeme, nicméně zákonné pojištění se vztahuje na všechny zaměstnance, kteří vydělávají méně než stanovené měsíční/roční minimum, po jehož dosažení mají možnost zvolit si soukromé pojištění. Zákonné pojištění mají většinou také příjemci ALG II, přičemž náklady na pojištění hradí *Bundesagentur für Arbeit*. Na základě nedávného rozhodnutí Spolkového sociálního soudu v Kasselu musejí nyní pracovní centra hradit v plné výši (nikoli pouze částečně) i soukromé zdravotní pojištění příjemců ALG II, kteří jsou z určitých důvodů účastníky soukromého pojištění.³ U zaměstnaných účastníků zákonného zdravotního pojištění se příspěvky na pojištění dělí mezi zaměstnance a zaměstnavatele. Příspěvky na zákonné pojištění se hradí podle výše mzdy účastníka (celkem 15,5 % hrubého měsíčního příjmu, z čehož 8,2 % hradí spolu s dodatečnými příspěvky zaměstnanec), nikoli podle věku nebo zdravotního stavu jako v případě soukromého pojištění. Spolu s pojištěncem mohou být bez navýšení příspěvku pojištění také manžel/manželka a děti (pokud jejich příjem nepřesáhne určitou výši).⁴

Povinné zákonné pojištění se nevztahuje na osoby samostatně výdělečně činné, státní zaměstnance a – jak již bylo výše uvedeno – zaměstnance, jejichž příjem přesáhne určitou minimální výši. Tito lidé byli donedávna pojištění nepovinné (většinou soukromě, v řadě případů však byli účastníky zákonného pojištění). Od zavedení zdravotnické reformy v roce 2007 je však zdravotní pojištění pro všechny osoby pobývající v Německu povinné. Od roku 2009 platí tato povinnost i pro ty, kteří měli dříve nárok na nepovinné pojištění. Ve skupině osob samostatně výdělečně činných s nízkými příjmy – což je jedna z největších skupin, které v Německu nemají zdravotní pojištění – však je stále řada lidí, kteří nejsou schopni platit měsíční příspěvky, a jsou tak nadále nepojištěni. V říjnu 2009 činil oficiální odhad ministerstva zdravotnictví, pokud jde o počet obyvatel bez zdravotního

¹ www.tagesschau.de/inland/hartzleistungen100.html

² *Ibidem*.

³ Viz www.1a-krankenversicherung.de/nachrichten/urteil-jobcenter-muessen-pkv-beitraege-bei-hartz-iv-zahlen-10797.

⁴ Více podrobností viz např. Bundesministerium für Arbeit und Soziales, Social Security at a Glance, s. 89 a dále.

pojištění, 45 000 osob.¹

Zdravotní pojištění je povinné i pro cizince, kteří v Německu dočasně nebo trvale pracují, a platí pro něj výše zmíněná pravidla. Pokud občané třetích zemí žádají v Německu o vízum, musejí prokázat, že mají dostatečné zdravotní pojištění. Občanům EU, kteří nemají německé zdravotní pojištění, se většinou hradí lékařská péče (nejen neodkladná), pokud jsou pojištěni ve své zemi původu a jsou tam stále přihlášení k pobytu. To je také případ občanů Bulharska a Rumunska, protože v obou státech existuje státní pojištění pro všechny občany, z něž lze krýt pojistné události v Německu.² V praxi však existuje problém se stále větším počtem občanů EU-10, kteří fakticky nemají zdravotní pojištění ani ve své domovské zemi, ani v Německu. Důvodem může být, že jim stávající pojištění vypršelo, změnili pobyt nebo jim jako např. v případě Romů chybějí osobní doklady. Panuje také značná nejistota v tom, jak a zda vůbec bude léčba v Německu proplacena domovskou zemí.³

Do výše uvedeného oficiálního počtu osob bez zdravotního pojištění se pochopitelně nezapočítávají nelegální migranti, kteří v podstatě nemají žádný přístup ke standardní zdravotní péči. Pokud vezmeme v úvahu i tyto nelegální migranty, může počet osob, které v Německu žijí bez zdravotního pojištění, přesáhnout jeden milion. Situace těchto nelegálních migrantů v oblasti zdravotnictví je velice problematická. Teoreticky jsou osoby, které nemají povolení k pobytu, stejně jako ostatní skupiny cizinců, jejichž status upravuje *Asylbewerberleistungsgesetz*, pojištěni u úřadů sociální podpory. Tam musejí žádat o lékařskou péči. Pokud úřad považuje léčbu za nutnou, vydá potvrzení o zdravotním pojištění.⁴ Problém u nelegálních migrantů je ten, že tyto úřady (jakožto součásti veřejné správy) mají povinnost nahlásit nelegální pobyt cizineckému úřadu. Důsledkem této praxe pochopitelně je, že nelegální migranti svá práva nevyužívají, protože se bojí vyhoštění. V praxi tak na standardní ambulantní péči nemají nárok.

Lékařskou péči o nelegální migranty (a všechny ostatní osoby bez zdravotního pojištění) tak zajišťují neziskové organizace. Některé organizace, např. *Malteser Migranten Medizin*, *Cafe 104* nebo *Büro für Medizinische Flüchtlingshilfe*, těmto migrantům takové služby poskytují a zajišťují svým klientům anonymitu, čímž se právně často ocitají v šedé zóně.⁵ V naléhavých případech mají všechny nemocnice a všichni lékaři povinnost pacienta přijmout bez ohledu na zdravotní pojištění. Poskytovatel péče se v takových případech poté obrací na úřad sociální podpory, který mu léčbu uhradí. Od října 2009 již vedení nemocnic nemá v případě ošetření nelegálního migranta povinnost předávat údaje úřadům. Tyto migranty již nemusejí nahlašovat ani zaměstnanci úřadů sociální podpory, kteří úhradu péče provádějí.

¹ Viz např. *Süddeutsche Zeitung* 7.2.2009. Po zavedení povinného zdravotního pojištění se počet osob bez zdravotního pojištění, který v roce 2007 činil více než 200 000, výrazně snížil.

² Viz Georg Classen, *Problematisches Infoblatt des Berliner Senats zu den Rechten der Roma aus Osteuropa*, www.fluechtlingsinfo-berlin.de/fr/pdf/Anmerkungen_Infoblatt_Roma_EU.pdf

³ Více informací o specifické situaci občanů EU-10 viz podrobný článek Susann Huschkeové a Joanny Twarowské Legal, *aber nicht versichert. Medizinische Versorgung von neuen EU-BürgerInnen*, in Dr. med. Mabuse 189/2011. Dostupné online z: www.medibuero.de/attachment/39b520617b75d0e45fa5eb4f5da202aa/e3d838c8ad6ffdcdf21652f61ace45c0/2011_Huschke-und-Twarowska_Medizinische-Versorgung-neuer-EU-BürgerInnen_Dr.med.Mabuse.pdf

⁴ Tato praxe je velmi problematická, protože úřad může vydání osvědčení odeprít a řada způsobů léčebných postupů není hrazena. Více podrobností viz např. www.nds-fluerat.org/leitfaden/12-fluechtlinge-mit-aufenthaltsurlaub-nach-25-abs-4/105-medizinische-versorgung/

⁵ Lékaři nemají povinnost své pacienty nahlašovat, léčba bez úhrady je však oficiálně přestupkem proti profesnímu kodexu Asociace lékařů. Viz Eugenie Wulfert, *Ohne Angst zum Arzt – medizinische Versorgung außerhalb des sozialen Netzes*, in KV-Blatt 12/2010. Dostupné online z: <http://www.kvberlin.de/40presse/30kvblatt/2010/12/24-verschiedenes/kvbm.pdf>

4. Hospodářská krize a komunity migrantů

Německá ekonomika, která se orientuje na vývoz, byla krizí tvrdě zasažena. Hospodářský výkon země dramaticky poklesl, přičemž HDP se snížil o 6,5 %.¹ Krizí byly postiženy především sektory a firmy, které vyrábějí německé vývozní zboží číslo jedna - stroje a automobily, zatímco dopad na ostatní odvětví, například stavebnictví, nebyl tak výrazný.

Jak již bylo zmíněno výše, je zajímavé, že snížení hospodářské výkonnosti nedoprovázelo větší zvýšení nezaměstnanosti. Míra nezaměstnanosti naopak zůstala poměrně stabilní. Firmy tedy na prudké snížení hospodářské výkonnosti nereagovaly masivním propouštěním, ale jako účinný nástroj namísto toho zvolily cestu, kterou ekonomové nazývají „vnitřní flexibilita“ podniku. Místo propouštění daly přednost vnitřním nástrojům jako zkrácení pracovní doby nebo snížení počtu odpracovaných hodin, které jim umožnily snížit výkon a zároveň udržet zaměstnanost. Tyto nástroje vnitřní flexibility (počet odpracovaných hodin, změna běžné pracovní doby a také důležitá podmínka pro tuto flexibilitu, kterou je silná ochrana před propuštěním) vyjednali zaměstnavatelé a odbory ještě před krizí a lze je označit za úspěch německých vyjednávačů, který se především vzhledem k poměrně rychlému celkovému oživení ekonomiky velmi vyplatil.²

Zatímco mezi běžnou pracovní silou se nezaměstnanost příliš nezvýšila, v sektoru práce na dobu určitou bylo po nástupu krize možné pozorovat dramatické snížení zaměstnanosti. Pracovníci na dobu určitou tak byli krizí postiženi nejvíce a mezi nimi také velký počet migrantů.

Migrantí a krize

Počet nezaměstnaných cizinců se v Německu v důsledku krize mírně zvýšil. V době, kdy je psán tento text, se jejich počet díky hospodářskému oživení opět snižuje. To, že zaměstnanost migrantů citlivě reaguje na hospodářské výkyvy, není ničím novým.³ Podobný trend se projevil i za dřívějších recesí (např. recese v letech 2000–2005). Zaměstnanost migrantů (v Německu i v jiných zemích) ovlivňují ekonomické trendy více než zaměstnanost domácího obyvatelstva. V období hospodářského rozmachu roste zaměstnanost migrantů rychleji, v období recese zase rychleji klesá. Roli zde hrají strukturální faktory, které způsobují, že migranti celkově pracují v nejistějších pracovních poměrech. V Německu lze za jednu z hlavních příčin této situace označit celkově nižší úroveň kvalifikace migrantů a z ní vyplývající vyšší počet migrantů v nejistých pracovních poměrech.

Migrantů, kteří již byli delší dobu mimo trh práce a pobírali dávky ALG II, se krize sice přímo nedotkla, lze si však představit, že v důsledku krize se ještě zhoršily jejich vyhlídky na možné pracovní uplatnění.

Bez ohledu na to, jaký přímý dopad měla krize na zaměstnanost migrantů, je však třeba zdůraznit, že strukturální krize zaměstnanosti migrantů v Německu nastala již dávno před zářijovými událostmi roku 2008. To ve zkratce znamená, že pokud chceme zlepšit situaci migrantů na německém trhu práce, je nezbytné začít řešit strukturální faktory, které k jejich slabší a zranitelnější pozici na trhu práce přispívají.

¹ Alexander Herzog-Stein, Fabian Lindner, Simon Sturn, Till van Treeck: Vom Krisenherd zum Wunderwerk?, dostupné online z: www.boeckler.de/show_product_imk.html?productfile=HBS-004840.xml

² Viz Herzog-Stein, Lindner, Sturn, van Treeck.

³ Dále viz Herbert Brückner, Auswirkungen der Krise auf Migrantinnen und Migranten in Deutschland und der EU unter besonderer Berücksichtigung der Situation von Drittstaatsbürgern, 2009, s. 15f. Dostupné online z: www.migration-online.de/data/publikationen_datei_1263975302.pdf

5. Jak poskytovat sociální ochranu a předcházet neuzívání migrantů

V následující závěrečné části uvádím stručný výčet některých opatření, která mohou zlepšit situaci migrantů na trhu práce a celkově jim zajistit vyšší úroveň sociální ochrany. Vzhledem k omezenému prostoru tato opatření představuji pouze stručně a nerozvádím je do podrobností.

Řešení nedostatečné kvalifikace: Nejzranitelnější skupinou pracovníků na německém trhu práce jsou ti nejméně kvalifikovaní. Nedostatečná profesní kvalifikace a jazykové znalosti zásadně omezují možnosti jejich pracovního uplatnění nebo je nutí vstupovat do nejistých pracovních poměrů. Německo si v posledních letech začíná tento problém uvědomovat. Nyní je ho nutné dále řešit na několika úrovních, přičemž je třeba zaměřit se na děti a mladistvé ve školách a školách i na dospělé, kteří se kvůli nedostatečné kvalifikaci ocitli mimo trh práce. K důležitým krokům tak patří pokračování reformy tříúrovňového systému školního a předškolního vzdělávání, která by měla i dětem přistěhovaleckého původu dát možnost dosahovat dobrých výsledků. Dále je třeba zvyšovat profesní kvalifikaci dospělých prostřednictvím individuálních rekvalifikačních kurzů, jazykových kurzů apod., a to především u příjemců sociální podpory podle SGB II. Bude také zapotřebí přehodnotit a přeorganizovat činnost pracovních center, přičemž by měly být zohledněny nejnovější studie a zjištění v této oblasti. Zásadní roli zde hraje např. soustavné školení zaměstnanců center včetně školení v oblasti sociálních a pobytových zákonů, nabídka tlumočnických služeb v případě potřeby, nábor a školení zaměstnanců z řad migrantů nebo přehodnocení a zdokonalení rekvalifikačních opatření podle konkrétních potřeb migrantů.¹ Prvním krokem tímto směrem by mohl být pilotní projekt ve tří berlínských pracovních centrech, který vychází ze „strategie mezikulturního otevírání pracovních center“.²

Uznávání kvalifikací získaných v zahraničí: Při ochraně dospělých migrantů před nezaměstnaností nebo prací na méně kvalifikovaných pozicích, než odpovídá jejich vzdělání, hraje důležitou roli využívání profesní kvalifikace a praxe těchto migrantů. Nejdůležitějším krokem tedy je usnadnit uznávání vzdělání získaného v zemi původu nebo usnadnit znovuzískání kvalifikace podle německých standardů s pomocí uceleného systému specifických kurzů (včetně právních informací nebo jazykových kurzů zaměřených na danou profesi). Tato opatření by měla usnadnit začlenění na trh práce a umožnit migrantům, aby i v Německu pracovali ve svém oboru. Zde se nyní připravuje nový zákon, který má uznávání kvalifikací získaných v zahraničí usnadnit. Podle odhadů by již nyní tento zákon pomohl přibližně 300 000 migrantům.³

Ochrana pracovníků na dobu určitou: V rámci řešení problému nejistoty zaměstnání a zneužívání pracovníků je důležité přehodnotit a přísněji kontrolovat činnost agentur zprostředkujících práci na dobu určitou. Německá unie odborových svazů mezi požadavky na právní změny uvádí mimo jiné to, že by se od prvního dne v zaměstnání měla uplatňovat zásada rovného zacházení, pokud jde o mzdu a pracovní podmínky, že by pro práci v podnicích, které mají nižší standardy nebo kde neexistují tarifní směrnice, měly platit pracovní smlouvy nebo že by se tarifní směrnice měly vztahovat i na zákon o vysílání pracovníků, aby platily i pro zahraniční pracovníky vysílané do Německa. Dále požaduje, aby byla rozšířena spolurozhodovací pravomoc rad zaměstnanců na dobu určitou, nebo aby byla zavedena opatření jako např. neomezování smluv na konkrétní pracovní úkol a nabídka rekvalifikace pracovníků na dobu určitou v době, kdy pro ně není práce.

Legalizace „soukromých“ pracovních poměrů:

Nelegální zaměstnávání migrantů v soukromých domácnostech porušuje práva zaměstnanců i stávající sociální předpisy. To, jaký vliv bude mít volný pohyb občanů států EU-8 na německý trh

¹ Více podrobností viz Deutscher Verein für öffentliche und private Fürsorge e.V., s. 12–27.

² Viz Der Beauftragte des Berliner Senats für Integration und Migration, Interkulturelle Öffnung von drei Berliner Jobcentern – der erfolgreiche Prozess einer interkulturellen Organisationsentwicklung, 2010.

³ Viz <http://www.n-tv.de/politik/Deutschland-soll-vorangehen-article2080566.html>

práce z hlediska usnadnění a tím pádem i legalizace přístupu na trh práce, se sice teprve uvidí, v každém případě je však nutná celková reorganizace pracovních poměrů v oblasti pečovatelské v domácnostech. První krok správným směrem zde představují projekty jako např. Fair Care.¹

Zvláštní školení a informační kampaně pro bulharské a rumunské občany

Vzhledem k tomu, že jsou německé hranice pro nové migranty prakticky uzavřené, tvoří jednu z hlavních skupin nově příchozích občané chudších jihovýchodních států EU, tedy Rumunska a Bulharska. Protože přechodné období pro občany Bulharska a Rumunska bude trvat až do roku 2014, je třeba specifické situaci těchto migrantů věnovat zvláštní pozornost. Místo nesmyslné diskriminace ze strany policie a úřadů je třeba zavést účinný vzdělávací a informační systém, který bude úřady i migranty informovat o tom, jaká práva rumunští a bulharští občané mají, a který jim pomůže najít legální zaměstnání nebo zahájit samostatnou výdělečnou činnost. Ke škodě všech zúčastněných byly informační materiály, které v minulosti vydával např. úřad berlínského komisaře pro integraci a migraci pro vedoucí orgány města, neúplné a zkreslené a obsahovaly chyby.²

Přehodnocení výše dávek ALG II podle výpočtů Paritätischer Wohlfahrtsverband (zastřešující sdružení organizací v oblasti sociální práce), aby se předcházelo chudobě a aby i příjemci dávek dostali možnost zapojit se do společnosti.

Ochrana práv uprchlíků / žadatelů o azyl a osob s mimořádným povolením zůstat v zemi mimo jiné tím, že se přehodnotí způsob podávání žádostí tak, aby byl v souladu s humanistickými principy a zásadou solidarity, a že se změní restriktivní právní předpisy, jak to navrhuje organizace pomáhající uprchlíkům.³ Dále je třeba těmto osobám usnadnit přístup na trh práce a zajistit jim stabilní, dlouhodobou perspektivu přiznáním práva pobytu. A v neposlední řadě: Vytvoření a zavedení ucelené strategie legalizace pobytu všech nelegálních přistěhovalců.⁴

¹ Viz www.pflegen-online.de/nachrichten/aktuelles/initiative-faircare-gegen-schwarzarbeit-in-der-pflege.htm?PHPSESSID=2c6908abac27771158df431059d9cb15

² Viz Georg Classen, Problematisches Infoblatt.

³ Viz např. webové stránky organizace Pro Asyl (www.proasyl.de/).

⁴ Podrobnosti, úvahy a návrhy viz Deutsche Caritasverband e.V., Legalisierung von Menschen ohne Aufenthaltstatus: Königsweg, Irrweg oder pragmatische Lösung, 2006, dostupné online z: www.caritas.de/2067.html

Literatura

Obecný přehled

Veysel Özcan, Country Profile Germany, focus-migration.hwwi.de/Germany.1509.0.html?&L=1

Skupiny migrantů

Lisa Caspari, Roma in Deutschland – Nicht in Lagern, aber in großer Armut, *Zeit*, 17.9.2010.

DOMiT, Zur Geschichte der Arbeitsmigration aus der Türkei. Materialsammlung, Köln 2000.

Gregor Grienig, Roma in Deutschland,
www.berlininstitut.org/fileadmin/user_upload/PDF/pdf_Grienig_Roma_D.pdf

Jürgen Hensen, Zur Geschichte der Aussiedler- und Spätaussiedleraufnahme, in: Christoph Bergner/Matthias Weber (ed.), *Aussiedler- und Minderheitenpolitik in Deutschland, Bilanz und Perspektiven*, 2009, s. 47–61

Daniela Hochfellner / Rüdiger Wapler, Licht und Schatten: Die Situation von Aussiedlern und Spätaussiedlern auf dem deutschen Arbeitsmarkt, *IAB-Forum*, 2/2010, s. 44–49.

Albert Schmid, Zur Integration von Aussiedlern, in: Christoph Bergner/Matthias Weber (ed.), *Aussiedler- und Minderheitenpolitik in Deutschland, Bilanz und Perspektiven*, 2009, s. 67–78.

Jan Schneider, Aussiedler, www.bpb.de/themen/96ORR8,0,0,Aussiedler.html

Faruk Sen, Türkische Minderheit in Deutschland,
www.bpb.de/publikationen/7LG87X,0,T%FCrkische_Minderheit_in_Deutschland.html

Trh práce

Timo Baas, Herbert Brückner, Andraes Hauptmann, EU-Osterweiterung. Positive Effekte durch Arbeitsmigration, *IAB-Kurzbericht* 9/2009.

Herbert Brückner, Deutschland leider unter einem Brain Drain, *Wirtschaftswoche* 3/2010.

Herbert Brückner, Auswirkungen der Krise auf Migrantinnen und Migranten in Deutschland und der EU unter besonderer Berücksichtigung der Situation von Drittstaatsbürgern, 2009, in:
www.migration-online.de/data/publikationen_datei_1263975302.pdf

Martin Brussig / Matthias Knuth, Zugewanderte und ihre Nachkommen in Hartz IV, *ApuZ*, 48/2010.

Martin Brussig / Vera Dittmar / Matthias Knuth, Verschenkte Potenziale, *IAQ Report* 08/2009.

Janna Lena Degener, Migranten auf dem Arbeitsmarkt, *arbeitsmarkt* 13/2010.

Deutscher Gewerkschaftsbund, Leiharbeit in Deutschland. Fünf Jahre nach der Deregulierung, 2009.

Johannes Flothow, Osteuropäische Haushaltshilfen – den europäischen Pflege- und Betreuungsmarkt gerecht gestalten,
www.europakongress2010.de/fileadmin/media/dokumentation/WS11_FairCare-Text-Vorlage_Workshop_Europakongress.pdf

Jürgen Grosche, Krise trifft Migranten härter, Clavis 2/2009.

Alexander Herzog-Stein, Fabian Lindner, Simon Sturn, Till van Treeck: Vom Krisenherd zum Wunderwerk? Der deutsche Arbeitsmarkt im Wandel, in: IMK Report, 56/2010,
www.boeckler.de/show_product_imk.html?productfile=HBS-004840.xml

IG Metall, IGMigration, Prekäre Beschäftigung und Migration, 9/2007.

Matthias Knuth (ed.), Arbeitsmarktintegration und Integrationspolitik – zur notwendigen Verknüpfung zweier Politikfelder: eine Untersuchung über SGB II – Leistungsbeziehende mit Migrationshintergrund, Baden-Baden 2010.

Martin Staiger, Hartz-IV-Hetze, in: Blätter für deutsche und internationale Politik, 10/2008, s. 17–20.

Právní otázky

Deutscher Caritasverband e.V., Legalisierung von Menschen ohne Aufenthaltstatus: Königsweg, Irrweg oder pragmatische Lösung, 2006, www.caritas.de/2067.html

Deutscher Verein für öffentliche und private Fürsorge e.V., Erste Empfehlungen zur Verbesserung der Erwerbssituation von Menschen mit Migrationshintergrund, 2010,
einwanderer.net/fileadmin/downloads/sgb_II/DV_22-09__erwerbsintegration.pdf

Easy, Informationspapiere für FlüchtlingsberaterInnen, Sozialleistungen für Ausländer,
www.emhosting.de/kunden/fluechtlingsrat-nrw.de/system/upload/download_1813.pdf

einwanderer.net/Zugang-zum-Arbeitsmarkt.132.0.html

Georg Classen, Leistungen für Ausländer nach SGB II, SGB XII und AsylbLG, 2009,
www.fluechtlingsinfo-berlin.de/fr/pdf/Eckpunkte_SGB_II_XII_Auslaender.pdf

Georg Classen, Problematisches Infoblatt des Berliner Senats zu den Rechten der Roma aus Osteuropa,
www.fluechtlingsinfo-berlin.de/fr/pdf/Anmerkungen_Infoblatt_Roma_EU.pdf

Georg Classen / Ralf Rothkegel, Die Existenzsicherung für Ausländer nach der Sozialhilfereform, 2006,
http://www.fluechtlingsinfo-berlin.de/fr/pdf/Classen_Rothkegel_Hartz_IV.pdf

infonet-frsh.de/aufenthalt0/aufenthalts gestattetung/

infonet-frsh.de/aufenthalt0/die_duldung/

Kerstin Müller/ Eva Steffen, Voraussetzungen des Freizügigkeitsrechts und Zugang zu Sozialleistungen für EU-Bürgerinnen, 2010.

www.labournet.de/diskussion/arbeit/realpolitik/hilfe/asyl.html

Jan Schneider, Rückblick: Zuwanderungsgesetz 2005,
www.bpb.de/themen/TLG91N,0,0,R%FCckblick%3A_Zuwanderungsgesetz_2005.html

Zdravotnictví

Susann Huschke, Joanna Twarowska, Legal, aber nicht versichert,. Medizinische Versorgung von neuen EU-BürgerInnen, in Dr. med. Mabuse 189/2011.

Eugenie Wulfert, Ohne Angst zum Arzt – medizinische Versorgung außerhalb des sozialen Netzes, in KV-Blatt 12/2010

Oficiální zprávy

Bundesagentur für Arbeit, Merkblatt für die Beschäftigung ausländischer Arbeitnehmer

Bundesministerium für Arbeit und Soziales, Social Security at a Glance, 2010,
www.bmas.de/portal/10116/social__security__at__a__glance.htm

Bundesministerium des Innern, Illegal aufhältige Migranten in Deutschland. Datenlage, Rechtslage, Handlungsoptionen, 2007.

Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, Grunddaten der Zuwanderbevölkerung in Deutschland, 2009.

Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, Fortschritte der Integration. Zur Situation der fünf größten in Deutschland lebenden Ausländergruppen, 2010.

8. Bericht der Beauftragten der Bundesregierung für Migration, Flüchtlinge und Integration über die Lage der Ausländerinnen und Ausländer in Deutschland, 2010.

Der Beauftragte des Berliner Senats für Integration und Migration, Interkulturelle Öffnung von drei Berliner Jobcentern – der erfolgreiche Prozess einer interkulturellen Organisationsentwicklung, 2010.

Statistisches Bundesamt, Bevölkerungsfortschreibung, 31st August 2010.